

**SURİYE'DE YÖNETİLEBİLİR BÖLÜNMÜŞLÜK:
İSRAİL GÜVENLİĞİ İÇİN ZORLUKLAR VE FIRSATLAR**

Alan Analizi
Yakın Doğu Enstitüsü

Yazar
Doç. Dr. Umut Koldaş

Bu çalışmada yer alan görüşler yazarlara ait olup Yakın Doğu Üniversitesi'nin kurumsal görüşü değildir.

Yakın Doğu Enstitüsü Raporları No: 9

Aralık 2017

Yakın Doğu Enstitüsü (YDE)

Near East Institute (NEI)

YDE Raporları No: 9

Editörler :

Ercan Çitliođlu (Yakın Doğu Enstitüsü Danışmanı)

Doç. Dr. Umut Koldaş (Yakın Doğu Enstitüsü Müdürü)

Dr. Mustafa Çıraklı (Yakın Doğu Enstitüsü Bilimsel Yayınlar Koordinatörü)

Kapak Resmi:

Copyright @ Yakın Doğu Üniversitesi 2017

Tüm Hakları Saklıdır.

Birinci Baskı

ISBN: 978-605-9415-30-9

Kütüphane Katalog Bilgileri

Suriye'de Yönetilebilir Bölünmüşlük: İsrail Güvenliği için Zorluklar ve Fırsatlar

Alan Analizi

Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları

Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası Lefkoşa/KKTC

Tel: 0392 680 2000 - 5321

Yakın Doğu Enstitüsü (YDE)

Near East Institute

Yakın Doğu Üniversitesi Büyük Kütüphanesi, Ofis: 50

Yakın Doğu Bulvarı PK/99138

Lefkoşa/KKTC

Tel: 0392 680 2000 -5532.

<http://yde.neu.edu.tr/>

İÇİNDEKİLER:

1. Giriş ve İsrail'in Suriye Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	1
1.1. Tarihsel Arkaplan	2
2. Suriye Krizi: İsrail'in Güvenlik Çıkarlarına Yönelik Fırsatlar ve Tehditler	6
3. İsrail ve Suriye İçindeki -Dışındaki Silahlı Gruplar	14
4. Suriye Krizi Bağlamında İsrail'in İran Politikası	22
5. Suriye Krizi Bağlamında İsrail ve Rusya	29
6. Suriye Krizi Bağlamında İsrail ve Çin İlişkileri: Yeni bir balayı mı, çıkar çatışması mı?	33
7. İsrail'in Suriye Krizi'ndeki olası rolü ve Suriye'nin Geleceği Bağlamında Güvenlik Öncelikleri	38
8. Sonuç Yerine: İsrail açısından Suriye'de Gelecek Senaryoları	44
KAYNAKÇA.....	47

SURİYE'DE YÖNETİLEBİLİR BÖLÜNMÜŞLÜK: İSRAİL GÜVENLİĞİ İÇİN ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

1. Giriş ve İsrail'in Suriye Dış Politikasının Temel İlkeleri

Son dönemde Arap dünyasında gerçekleşen kalkışmalar ve çatışmalar bölgede sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yeniden yapılanma sürecini tetiklemiştir. Bölgede oluşagelen yapısal ve yapı-içi dönüşümler, Suriye ve Mısır gibi Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin bir nevi yeniden inşa sürecine girmesine yol açacak derin etkiler yaratmıştır. Özellikle Suriye'nin geleceği bağlamında çok kapsamlı değişimlere neden olabilecek bu gelişmeler, İsrail'in gerek bu ülkeye gerekse tüm bölgeye yönelik dış politika öncelikleri ve güvenlik endişeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Tümgeneral Aviv Kochavi, Başbakan Binyamin Netanyahu ve Savunma Bakanı Moşe Ya'alon Suriye Sınırı denetlemelerinde, 18 Ağustos 2015. (Foto: Amos Ben-Gershon/GPO)¹

Suriye'de Arap Baharı kalkışmaları sonrasında yaşanan gelişmeleri İsrail perspektifinden değerlendiren bu rapor, Suriye krizi bağlamında İsrail'in güvenlik çıkar, öncelik ve kaygıları çerçevesinde olası fırsat ve tehditleri incelemektedir. Bu fırsat ve tehditler incelenirken İsrail-Suriye ilişkilerinin tarihsel arkaplanı, Suriye'deki iç savaşla değişen ülke içi dinamiklerin İsrail güvenlik politikalarına etkisi, Suriye

¹Fotoğraf için bkz. "How Israel navigated through the hurricane of the Syrian Civil War", *The Tower*, No 36, Mart 2016 <http://www.thetower.org/article/how-israel-navigated-through-the-hurricane-of-the-syrian-civil-war/> (Erişim Tarihi 10 Aralık 2017).ve "IDF strikes cell in Syria that shot Thursday's rockets into Israel", *Times of Israel*, 21 Ağustos 2015, <https://www.timesofisrael.com/at-least-one-killed-in-israeli-strikes-on-syrian-targets/> (Erişim Tarihi 10 Aralık 2017).

krizi bağlamında İsrail'in İran gibi bölgesel ve Rusya ile Çin gibi küresel güçlerle ilişkileri, İsrail'in Suriye krizindeki rolü ve kendi güvenlik öncelikleri açısından öngördüğü gelecek senaryoları değerlendirilmiştir.

Değerlendirmeler yapılırken İsrail dış politikasının temel ilkeleri ve dönemlere göre farklılık gösterebilen belirleyici unsurları göz önünde bulundurulmuş, İsrail'in Suriye özelinde dış politikasını belirleyen dinamiklerin tarihsel olarak süreklilik ve dönüşümleri de değerlendirilmiştir. Raporda İsrail'in Suriye'ye dönük güvenlik politikaları stratejik ortaklık zemininde birlikte hareket ettiği Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerinden ziyade Suriye'de çıkarları belli oranlarda çatışan ya da örtüşen bölgesel (İran) ve küresel güçlerle (Rusya ve Çin) ilişkileri bağlamında irdelenmiştir. İsrail Suriye ilişkilerinin geleceğine yönelik senaryolar değerlendirilirken İsrail'in dış politika ve güvenlik çıkarları bağlamında İsrail'in tercih edeceği senaryolar ve senaryoların hayata geçirilmesi için İsrail'in atabileceği adımların genel çerçevesi ortaya konmuştur. İsrail'in Suriye krizi bağlamında öncelik ve kaygılarını yerel, bölgesel ve uluslararası dinamiklere atıfla değerlendiren bu çalışmanın İsrail'in bundan sonraki süreçte Suriye'ye yönelik politikasında öncelikli hedeflerine ulaşmak için izleyeceği genel yaklaşım ve yöntemler hakkında ipuçları sağlayabileceği öngörülmektedir.

1.1. Tarihsel Arkaplan

İsrail ile Suriye arasındaki ilişkinin doğası, 1948 yılından bu yana çeşitli kritik yol ayrımlarından geçen uzun bir anlaşmazlık süreci tarafından belirlenmiştir. Bu süreçteki kritik yol ayrımlarından ilki, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından İsrail devletinin bölgede Arap devletlerinin azılı düşmanı olarak ortaya çıkmasıdır. Bu, aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkileri halen belirleyen İsrail ve Suriye arasında günümüzde de resmiyette devam etmekte olan savaş halinin başlangıcı olmuştur. 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in Golan Tepeleri'ni işgali ve 1973 Yom Kippur Savaşı'nda Suriye'nin bu bölgeyi yeniden kontrol altına almaya çalışması, konvansiyonel çatışmanın ilk döneminde ortaya çıkan diğer kritik yol ayrımları olmuştur. Bu dönem, 1982'de İsrail'in Lübnan'a askeri müdahalesine kadar devam etmiştir. Bu bakımdan, 1948-1982 yılları arasında çatışmanın her iki tarafındaki baskın güvenlik öncelik ve kaygıları büyük ölçekli bir konvansiyonel savaş olasılığına odaklanarak belirlenmiştir. Bu yıllarda gerçekleşen sınır çatışmaları, karşılıklı askeri operasyonlar ve yüksek yoğunluklu konvansiyonel savaşlar iki ülke arasındaki çatışma odaklı ilişkinin temel unsurları olmuştur.

İsrail ve Suriye arasındaki ikili ilişkiler, 1982'de İsrail'in Lübnan'a müdahalesi sırasında Lübnan'da gerçekleşen son geniş çaplı askeri çatışmanın sonrasında günümüze dek, devletlerarası konvansiyonel savaşın tercih edilmediği ve iki ülkenin müttefikleri ve vekilleri aracılığıyla gerçekleştirilen "yıpratma

savaşı” bağlamında şekillenegelmiştir. Bu dönemde yerel düzeyde Suriye, İsrail’le olan asimetrik mücadelelerinde hem Hizbullah’ı hem de Filistin militan grupları desteklemiştir. Bir başka deyişle, 1982’den itibaren, İsrail ile Suriye arasındaki ilişki, büyük ölçekli bir konvansiyonel savaştan ziyade vekâlet savaşları ve sınırlı çatışmalar yoluyla karşılıklı caydırıcılık olarak nitelendirilebilecek yeni bir döneme girmiştir.² Bununla birlikte Suriye’nin uluslararası düzeyde Sovyetler Birliği ile olan yakın ittifakı muhafaza edilmiştir. İkinci dönem 1991’de son bulmuştur. O yıl Hafız el Esad, Madrid’de başlatılan barış sürecine katılmıştır.

1991’de başlayan üçüncü dönem, ikili ilişkilerde yönetilebilir belirsizlik ve kontrollü caydırıcılık dönemi olarak nitelendirilebilir. İsrail tarafında “yönetilebilir belirsizlik” unsurlarının başında, Golan Tepelerindeki ateşkes hattı boyunca Suriye ile “en sakin sınır” a sahip olma durumu gelmiştir. Ayrıca, Esad rejimi İsrail cephesini hareketsiz tutmuş ve İsrail ile olan dolaylı mücadelesine Lübnan vasıtasıyla Hizbullah ve Filistin militan gruplarını destekleyerek devam etmiştir. Bu nedenle, İsrail sınırlarının güvenliği ile ilgili belirsizlik devam etmesine rağmen, olası tehditlerin yönü İsrail güvenlik yapılanması tarafından önceden belirlenebilmiş ve sınırlandırılmış olduğu takdirde belirsizliğin yönetilebilir olduğu kabul edilmiştir. 1991 ve 2000 yılları arasında İsrail başbakanlarının Suriye rejimi ile barışa yönelik çabaları, İsrail’in ilişkileri normalleştirmeye ve belirsizliğin yönetilebilirliğini artırmaya yönelik eğilimini ortaya koymuştur.

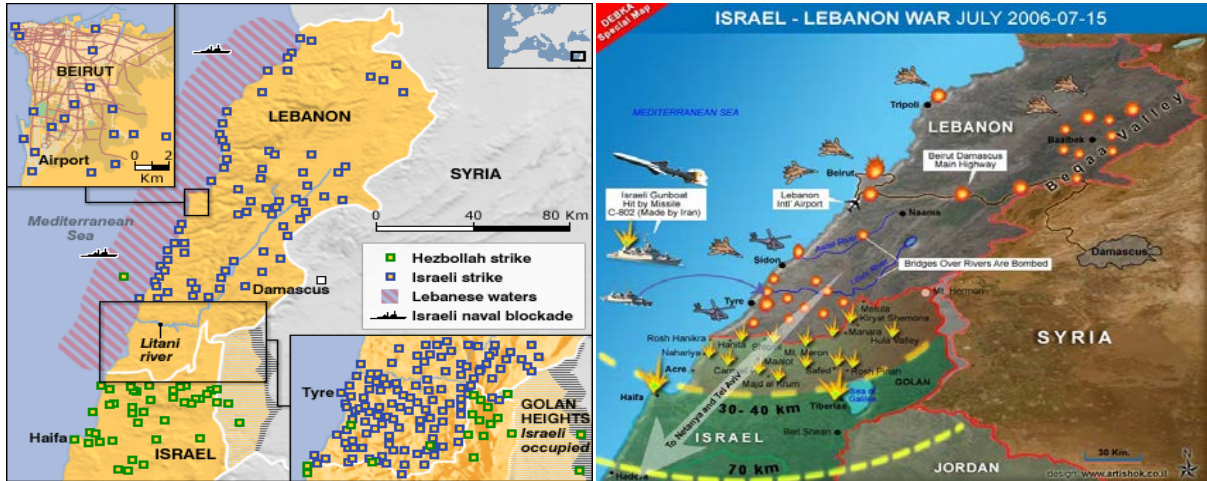
İsrail Başbakanı Ehud Barak ABD Başkanı Bill Clinton ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara 2000 yılındaki barış görüşmeleri başlangıcı öncesi Ulusal Doğal Kaynakları Koruma Merkezi, 3 Ocak 2000, Shepherdson BatıVirjinya Amerika Birleşik Devletleri (Foto: New York Times – InnocentAbroad kitabına atıfla)³

²Anthony H. Cordesman, *Israel and Syria: The Military Balance and Prospects of War*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2008, s.1.

³ Fotoğraf için bkz. “Book Review, Prime Minister Ehud Barak of Israel, President Bill Clinton and Foreign Minister Farouk al-Sharaa of Syria, 2000”, *New York Times*, <https://static01.nyt.com/images/2009/02/01/books/unger-600.jpg>, (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü, Suriye tarihinde Soğuk Savaş sonrası ve Arap Baharı öncesi yeni bir döneme işaret etmiştir. Beşar Esad liderliğindeki Suriye rejiminin geleceği konusundaki belirsizlik, İsrail politika belirleyicilerinin 2008 yılına kadar barış görüşmelerine yönelik daha cesur adımlar atmalarını kısıtlamıştır. Aslında Ariel Şaron yönetimi altında İsrail dış politikasının öncelikleri, komşu Arap ülkeleriyle barış müzakerelerine yeniden başlamaktan çok Filistin sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Şaron hükümetinin bu dönemdeki başlıca kaygısı, *İkinci İntifada*'yı bastırmak ve İsrail güvenliğine olası en düşük maliyetle Gazze'den çekilmek olmuştur. Beşar Esad'ın İsrail ile müzakereleri yenilemek, "diplomatik çözümün başarısız olması durumunda askeri yetkinliğini güçlendirmek, İran ve Hizbullah ile stratejik işbirliğini pekiştirmek"⁴ olarak nitelendirdiği üç katmanlı politikası İsraili karar alıcıların işini daha zor ve karmaşık hale getirmiştir. Bu dönemde, Ariel Şaron ve halefi Ehud Olmert'in ana çıkması, İran'ı caydırırken aynı zamanda Lübnan'da İran / Suriye destekli Hizbullah'ı kontrol altında tutarak/çevreleyerek "tanıdıkları kötüyü" kontrol altında tutmaya çalışmak olmuştur.

Sonuç olarak, İsrail'in siyasi çevreleri ve güvenlik yapılanması, 2008 yılına kadar Suriye ile müzakere seçeneğini göz ardı etmiştir. 2006'da başlayıp 2008'de biten vekâlet savaşı, İsrail tarafının, Suriye, İran ve Hizbullah'tan oluşan düşman eksenini ile ilişkilerinde dış politika seçeneklerini yeniden değerlendirmesiyle sonuçlanmıştır. 2006 Lübnan savaşında İsrail, Suriye ve İran tarafından finansal, askeri ve ideolojik olarak desteklenen Hizbullah ile savaşmıştır.

2006 Lübnan Savaşı sırasında 12 Temmuz 14 Ağustos 2006 tarihleri arasında İsrail ve Hizbullah'ın birbirilerine karşı düzenledikleri saldırılar (BBC ve DEBKA)⁵

⁴Itamar Rabinovich, *Israel's View of the Syrian Crisis*, Saban Center Analysis Paper Series, The Saban Center at Brookings, No 28, Kasım 2012, s. 2.

⁵Haritalar için bkz. "Map of attacks by Hezbollah and Israel from 12 July to 14 August", *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/456900/456976/html/n2page1.stm> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017) ve "Debka Special Map Israel Lebanon War July 2006", *Jewish Daily Report*, 23 Temmuz 2010, <https://jewishdailyreport.wordpress.com/2010/07/23/israel-prepares-for-war-with-lebanonhezbollah-terrorists/> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

Savaş sırasında İsrail Güvenlik Kuvvetleri (*Israel Defense Force*, IDF) Suriye'ye karşı da askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu çerçevede İsrail güçleri Suriye'nin Hizbullah'a verdiği desteği kesmek için bu ülkenin belirli hedeflerine de saldırmışlar, kuzeydoğu Suriye'de Kuzey Kore tarafından inşa edilmiş olan nükleer reaktörü de savaşın ikinci yılında vurmuşlardır. İsrail Suriye'ye yönelik yürüttüğü bu düşük yoğunluklu savaş aracılığıyla Suriye'ye (ve müttefiki İran'a), Suriye ve İran'ın Lübnan'da İsrail'e yönelik yapacağı vekâlet savaşını hoş görmeyeceği mesajını vermiştir.⁶ Buna karşılık Beşar Esad İsrail'e doğrudan saldırmamış, Lübnan'daki vekâlet savaşını bölgesel bir çatışmaya dönüştürmeye de çalışmamıştır. Bunun yerine kontrollü bir savunma stratejisi ile düşük yoğunluklu çatışmayı sürdürmüştür.

İsrail'in Suriye'deki Nükleer Reaktörün bulunduğu El-Kibar bölgesine Lübnan Savaşı sırasında (6 Eylül 2007) düzenlediği saldırıdan öncesine ve sonrasına ait fotoğraflar (AP/DigitalGlobe)

2006 Lübnan savaşı, İsraili karar alıcılara İran, Suriye ve Hizbullah arasındaki üçlü stratejik ittifakı yıkma gerekliliğini bir kez daha göstermiştir. Böylece savaş sonrasında İsrail, Hizbullah'ı etkisiz hale getirmek ve "Suriye'yi İran'la olan elverişli ittifaktan uzak tutmak"⁷ için Suriye ile olan müzakerelere yeniden başlamıştır. Suudi Arabistan ve diğer Sünni egemen Arap ülkeler İsrail'e yönelik saldırıyı şiddetle eleştirdikçe, savaş bölgedeki Sünni ve Şii aktörler arasında giderek artan bir hizipleşmeyi ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, İsrail ortaya çıkan bölünmüşlüğü kendi güvenlik çıkarları doğrultunda

⁶Helena Cobban, "The 33-Day War: Hizbullah's victory, Israel's choice", *Boston Review*, Kasım-Aralık 2006, <http://bostonreview.net/BR31.6/contents.php>(Erişim Tarihi 20 Mayıs 2014).

⁷Dov Waxman, "Between Victory and Defeat: Israel after the war with Hizbullah", *The Washington Quarterly*, Cilt 30, No 1, Kış 2006-2007, s.40.

kullanmak amacıyla savaşın bitiminde Sünni ülkeler (özellikle Suudi Arabistan ve ılımlı Arap devletleri) arasında yeni müttefikler aramaya başlamıştır.⁸

İsrail-Suriye ilişkileri iki ülke arasındaki dolaylı müzakerelerin Türkiye arabuluculuğuyla gerçekleştiği 2008 yılında bir diğer önemli kavşaktan geçmiştir. İki ülke arasındaki ilişkileri çatışma zemininden uzaklaştırmayı amaçlayan bu müzakereler İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki Dökme Kurşun Operasyonu, Türkiye-İsrail arasında yaşanan *Mavi Marmara Krizi* nedeniyle Türkiye arabuluculuğunun sona ermesi ve İsrail Başbakanı Netanyahu'nun İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesine muhalif oluşu gibi bir dizi olay sonucunda sekteye uğramıştır. Gizli kanallar vasıtasıyla İsrail ile Suriye arasında uzlaşmaya dönük bazı girişimler yapılsa da, bunlar 2011 yılına kadar herhangi bir kesin sonuç getirmemiştir.

İsrail istihbarat yapılanması, Arap Baharı öncesinde Esad rejiminin niyeti konusunda önemli bir ayrışma yaşamıştır. İsrail Savunma Kuvvetleri IDF'nin istihbarat servisi AMAN, Suriye ile müzakereleri olası bir seçenek olarak görmüştür. AMAN, Suriye'nin uluslararası toplumun dikkatini Golan Tepeleri'ne çekmek için bütüncül bir savaşa girme olasılığının düşük olduğunu ancak bazı sürtüşmelerin yaşanabileceğini ileri sürmüştür. AMAN ve AMAN Genel Başkanı Amos Yadlin'in iyimserliğinin aksine MOSSAD başkanı Meir Dagan İsrail ile olan görüşmeleri sırasında Esad rejiminin samimiyetine inanmamıştır.⁹

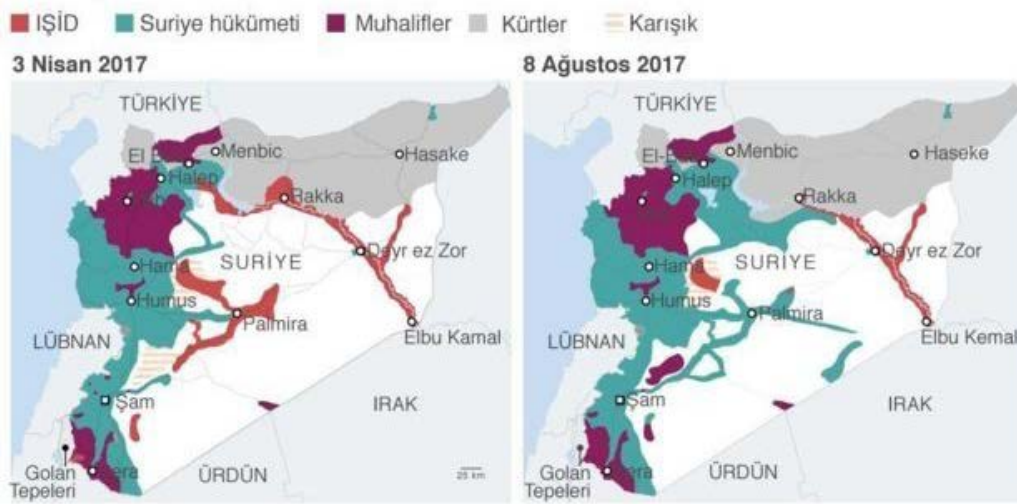
2. Suriye Krizi: İsrail'in Güvenlik Çıkarlarına Yönelik Fırsatlar ve Tehditler

2011 başından itibaren iç savaşa dönüşen Suriye krizi, İsrail güvenliği için karışık bir durum oluşturmuştur. 2011 sonrasında durum, İsrail'in politika yapımcıları ve güvenlik yapılanması için çeşitli nedenlerle daha karmaşık ve ikilemlerle dolu bir hal almıştır. Suriye'deki kriz bir yandan İsrail'e Esad'ın düşman rejimini zayıflatmak açısından bir dizi ciddi fırsat sunmuştur. Öte yandan yine aynı kriz, Suriye'de, daha önce Esad'ın totaliter "kontrol sistemi" içinde sınırlandırılmış Suriye içinde ve dışında faaliyet gösteren İsrail karşıtı radikal grupları bu kontrol sisteminden bağımsız kılacak bir merkezi otorite boşluğu ve kaotik bir ortam yaratmıştır.

⁸Waxman, a.g.e., s.40.

⁹Anthony H. Cordesman, *Israel and Syria: The Military Balance and Prospects of War*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2008, s.3.

Bu durumun sonucunda kuzey sınırında ortaya çıkan kontrol dışılık ve Suriye hükümet güçleriyle savaştan sert İslamcı grupların İsrail'e yönelebilecek olası tehdidi İsrail güvenlik yapılanmasının bir bölümünde endişe yaratmıştır. Bu anlamda Suriye'de iç savaşa dönüşen kriz İsrail'i Suriye kaynaklı asimetrik tehditler ve konvansiyonel çatışmalara karşı daha savunmasız kıldıkça¹⁰, Suriye'deki mevcut durum, İsrail güvenlik yapılanmasının bir kısmı tarafından İsrail güvenliği için Beşar Esad'ın totaliter rejiminden daha büyük bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır. İsrail güvenlik yapılanmasının bu kesimi, Esad rejiminin istikrarını bozmanın ülkede daha saldırgan ve faaliyetleri öngörülemez bir Sünni İslamcı yönetim ortaya çıkmasına neden olabileceği için İsrail'in güvenlik çıkarlarına uygun olmadığını değerlendirmiştir. Bu bağlamda, istikrarsızlaştırılmış bir Suriye'ye sahip olmanın dezavantajlarından birinin, önceden Esad rejimi tarafından kontrol altında tutulan çeşitli radikal grupların öngörülemez saldırılarıyla yüzleşmek olacağı öngörülmüştür. Buna ek olarak, Suriye tarafında muhatap yokluğunun kuzey sınırında Hizbullah gibi Suriye destekli militan grupların faaliyetlerini kontrol etmeyi isteyen İsraili politika yapımcılar için işleri daha karmaşık kılacağı da değerlendirilmiştir.

Suriye'de farklı grupların kontrol alanları (BBC- Institute for the Study of War)¹¹

İsrail'in Suriye krizi bağlamında çok boyutlu çıkarları, bölgedeki yeni şartlar altında dış politika öncelikleriyle güvenlik endişelerinin yeniden değerlendirilmesine duyulan ihtiyacı da ortaya koymuştur. Suriye krizi, bir yandan İsrail politika yapımcılarına ve güvenlik yetkililerine bölgedeki güç ve güvenlik düzenlemesini yeniden yapılandırma fırsatları sunarken diğer yandan bölgesel ilişkilerin öngörülemezliğini artırarak ve Orta Doğu'nun uluslararası, bölgesel ve yerel dinamiklerini karmaşılaştırarak İsrail güvenliği ve dış politika için yeni meydan okumalar ve tehditler yaratmıştır.

¹⁰A.g.e., s.2.

¹¹ Harita için bkz. "Suriye'de kontrol alanları", BBC, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41464122>, (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

Suriye krizinin İsrail güvenlik yapılanması ve politika yapıcılarında sunduğu fırsatlara bakıldığında öncelikli olarak, krizin ve sonrasındaki iç savaşın İsrail'e bölgedeki düşmanlarını etkisiz hale getirme konusunda meşru bir zemin hazırladığı görülmektedir. Bu çerçevede İsrail Suriye'deki krizi hem Suriye'yi hem de bölgede Suriye'nin desteğini alan diğer İsrail karşıtı militan grupları edilgen kılma yolunda kullanmaya çalışmıştır. Kriz ortamından yararlanan İsrail, Suriye'nin Hizbullah tarafından bir silah aktarım istasyonu olarak kullanımını devre dışı bırakmak yönündeki faaliyetlerini artırma olanağı bulmuştur. Kriz, Suriye düzenli ordusunun askeri yeteneklerini zayıflatırken, iki ülke arasındaki topyekün konvansiyonel savaş olasılığını da kayda değer bir şekilde azaltmıştır. Ayrıca Suriye'nin üstlendiği ve kriz öncesinde Suriye Bilimsel Araştırma ve Araştırma Enstitüsü (SSRI) bünyesinde sürdürülen biyolojik ve kimyasal silahların araştırılması ve geliştirilmesi konusundaki taahhütler de ülkedeki krizle birlikte durma noktasına gelmiştir.¹²

Suriye krizinin İsrail'e sunduğu bir başka fırsat, bu ülkenin Filistin toprakları üzerindeki kontrolünü yoğunlaştırma ve Esad destekli Filistin gruplarının faaliyetlerini sınırlandırma yetkinliğini artırması olmuştur. Bu çerçevede Suriye'deki Esad rejiminin ülkedeki iç savaş nedeniyle felce uğraması İsrail'in ulusal güvenlik yapılanmasının kaynaklarını, Suriye'nin güçlü desteğini kaybeden Hamas'a ve diğer Suriye destekli İsrail karşıtı gruplara karşı verdiği mücadeleye tahsis etmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte El-Kaide'ye bağlı Sünni gruplar ve İran destekli Hizbullah gibi İsrail karşıtı militan grupların Suriye'deki otorite boşluğu nedeniyle bu ülkedeki nüfuz alanlarını genişletmek için kendi aralarında güç mücadelesine odaklanmaları bu grupların saldırılarının ağırlık merkezini İsrail'den birbirlerine kaydırmalarına yol açmıştır.¹³

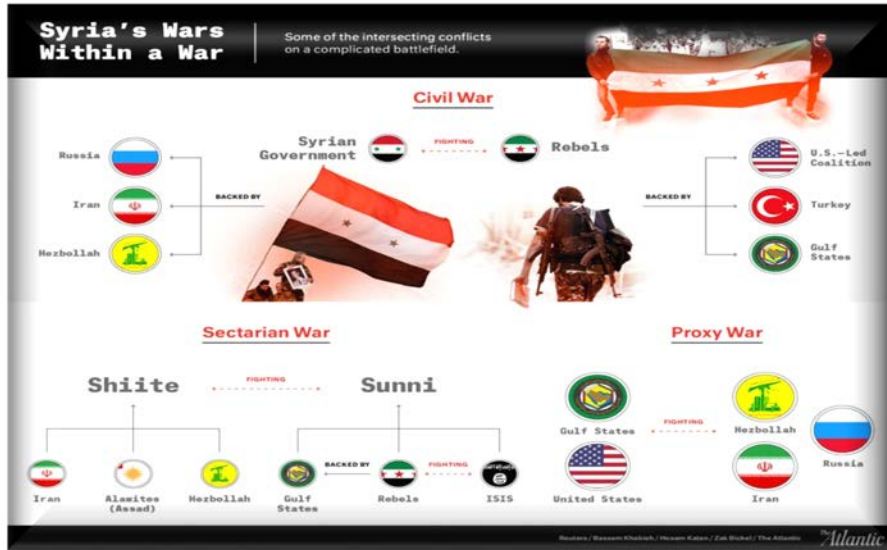
19 Şubat 2014'te Beyrut'taki İran Kültür Dairesi yakınlarında Abdullah Azzam Tugayı tarafından (El-Kaide'ye bağlı bir Sünni militan grup) gerçekleştirilen bombalı saldırıyı takiben iletilen mesajdaki El-Kaide'nin Hizbullah kuvvetleri Suriye'den çekilene kadar "İran ve onun Lübnan'daki iştirakçisi" ile mücadelenin devam ettirilmesi vurgusu mezhepler arası çatışmaların boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bu ve benzeri olaylar, ülkedeki iktidar mücadelesi bitmedikçe bölgede daha geniş bir Sünni-Şii hizbinin yansıması olarak görülen mezhep çatışmalarının son bulmasının pek olası olmadığını göstermiştir. İsrail güvenlik yetkilileri bu din-içi bölünmüşlük ve hizipten yararlanmaya ve bunları İsrail

¹²Gil Feiler, "The Military Industries of the Arab World in the 1990s", Efraim Inbar ve Benzion Zilberfarb (der.), *The Politics and Economics of Defense Industries*, Park, Routledge, 1998, s. 165-200.

¹³Gideon Rachman, "Israel's public paranoia masks private complacency", *Financial Times*, 16 Aralık 2013, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d4208ae0-641f-11e3-98e2-00144feabdc0.html#axzz2sVlvzn8E> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

karşıtı militan grupları zayıflatma çabalarında kullanmaya çalışmışlardır. Aslında, bu tür çatışma ve bölünmeler, Suriye'nin çatışmayla örülü güvenlik ortamında yönetilebilir oldukları sürece İsrail güvenlik yapılanması tarafından bölgedeki İsrail güvenlik çıkarlarına hizmet edebilecek durumlar olarak değerlendirilmişlerdir.

Bunakoşut olarak, Suriye ihtilafındaki mevcut belirsizlik, yakın gelecekte İsrail'deki karar vericilere Golan Tepeleri'nin durumuyla ilgili Suriye ile olan müzakerelerini rafa kaldırarak erteleyebilme ve belirsiz bir süre boyunca böyle stratejik bir bölge üzerinde kontrolü elinde tutabilme olanağı sunmuştur. Krizin bölgeyi istikrarsızlaştırdığına işaret eden İsrail, Suriye ve diğer komşularıyla kapsamlı ve sürdürülebilir bir barış sağlanmadığı takdirde güvende hissetmeyeceği savına dayanarak bu konudaki politikasını pekiştirebilme ve meşrulaştırabilme imkânına sahip olmuştur. Suriye'deki kriz ve ülkedeki kaotik durum, çoğunluğu Esad rejimiyle barış için toprak anlaşmasının yanlış olduğunu savunan İsrail yetkililerinin elini barış için toprak görüşünü savunan siyasi çevrelere karşı güçlendirmiş, İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki kontrolünü sürdürme konusundaki ısrarlılığını eleştiren uluslararası topluluğa karşı da bu politikalarını meşrulaştırabileceği bir zemin yaratmıştır.

Suriye'deki savaş içinde savaşın tarafları/müttefikleri (Grafik- The Atlantic)¹⁴

Suriye krizi, İsrail'e uluslararası toplumda İran'ın gayri-meşrulaştırılmasına yönelik diplomatik çabalarını artırmak için de elverişli bir ortam sağlamıştır. İran'ı, Suriye iç savaşına müdahalesinin yanı sıra Hizbullah gibi militan gruplara silah aktarmasından dolayı suçlayan İsrail, uluslararası arenada İran'a karşı

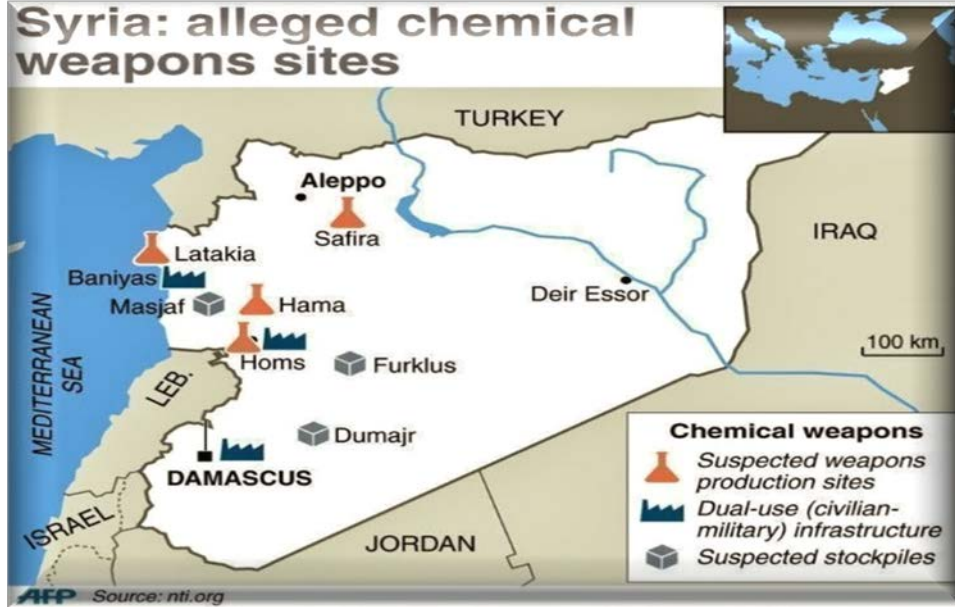
¹⁴ Grafik için bkz. " Suriye'nin Savaş içinde savaşları", http://www.govexec.com/media/gbc/docs/pdfs_edit/graphic1.jpg (Reuters ve The Atlantic'e atıfla) (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

yıpratma savaşını sürdürürken İran'ın Suriye iç savaşındaki istikrarsızlaştırıcı rolüne de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Suriye, İran'ın nükleer cephaneliğine karşı Amerikan destekli bir askeri saldırının çok tehlikeli ve erken olduğunu düşünen İsrail ile bu ülkeyle doğrudan bir savaş nükleer yetkinliğindeki sınırlılıklar nedeniyle göze almayan İran arasındaki vekâlet savaşının mücadele alanlarından biri haline gelmiştir.

Suriye ihtilafının İsrail'e sunduğu bir başka fırsat da, 2010 yılında Mavi Marmara olayı nedeniyle Türkiye ile ciddi bir krize giren diplomatik ve askeri ilişkileri düzeltme şansı olmuştur. Suriye krizi sonrası dönemde İsrail hükümetinin Mavi Marmara olayı kurbanları için tazminat ödemeye yönelik adımlarını, iki ülke arasındaki güvenin ve stratejik işbirliğinin yeniden inşası yönünde atılan diğer diplomatik adımlar izlemiştir. Bu ve benzeri girişimler özellikle bölgesel meseleler bağlamında İsrail-Türkiye ilişkilerinde pragmatik bir işbirliğine zemin hazırlayabilecek yeni bir dönemin ilk göstergeleri olarak değerlendirilebilir. İki ülkenin Suriye ihtilafından kaynaklanan endişeleri ve ortak tehdit algılamaları, bu tür bir yakınlamada önemli bir rol oynayabilir. Ancak bunun için iki ülkenin de aralarındaki güveni yeniden inşa etme yönünde adımlar atması gerekmektedir. Bu inşa süreci de ikili ilişkilerdeki ve bölgesel dengelerdeki son gelişmelere bakıldığında pek kolay görünmemektedir. Zira son dönemde İsrail'in Doğu Akdeniz'in enerji güvenliği bağlamında Yunanistan ve Güney Kıbrıs yönetimi ile oluşturduğu askeri, ekonomik ve siyasi ittifakları pekiştirmesi, İsrail'in Irak ve Suriye'deki Kürt gruplara destek vermesi ve ABD'nin büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma kararı sonrasında ilişkilerin yeniden gerilmesi gibi gelişmeler bu güvenin yeniden inşasını zorlaştırmaktadır. Yine de Suriye krizinin, özellikle ilk yıllarında, Esad yönetimini ortak düşman olarak algılamaları nedeniyle İsrail'e Türkiye ile yakınlaşma arasındaki ilişkileri düzeltme fırsatını sunduğu göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda bahsedilen fırsatlara rağmen, Suriye iç savaşını İsrail güvenliğine yönelik ciddi tehditleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda İsrail için en endişe verici tehdit, Suriye'de kimyasal ve biyolojik silahlarla donatılmış İslamcı radikal militanlarla Rusya, İran ve Çin tarafından silahlandırılan (köşeye sıkıştırılmış Esad rejiminin yönetiminde) başarısız bir "haydut devletin" (*roguestate*) "Siyonist oluşum" hedef alacağı bir savaşın bölgede yönetilemez bir bölünmüşlüğe yol açma olasılığıdır. Suriye muhalifleri arasındaki derin uzlaşmazlık ve bölünmeler göz önüne alındığında, Suriye'nin geleceği çok belirsiz ve karmaşık görünmektedir. İsrail'in Suriye'deki belirsiz bölünmüşlüğün çok taraflı ya da tek taraflı idaresi ile başa çıkamaması durumunda, krizin sonuçları İsrail devleti ve halkı için ciddi sorunlara yol açabilecektir. Başka bir deyişle, Suriyeli farklı unsurlar arasındaki yönetilemez bölünmüşlük, İsrail'in güvenlik çıkarları için ciddi tehdit oluşturacaktır.

Bu bağlamda, Suriye krizinde aşırı İslamcı militan grupların kontrol edilemeyen faaliyetleri, İsrail'in gerek Suriye gerekse bölgeye dönük güvenlik öncelikleri açısından önemli bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan bazıları arasında, (örneğin El-Nusra Cephesi'nin El-Kaide ile bağlantıları) karmaşık bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Suriye'nin bölünmüş/parçalanmış yapısı ülkede bu tür grupların kendilerini diğer yerleşim alanlarından yalıtılmış bölgeler yaratmalarına izin vermektedir. Suriye devletinin ülke bütünlüğünü sağlayacak egemenlik erki/yetenekleri bakımından yetersizliği ve Esad rejimine bağlı askeri birliklerin ülke genelinde bir kontrolünün olmaması Suriye'yi aşırılık ve şiddet yanlısı gruplara İsrail'e yönelik operasyonlar başlatmak için kullanılabilecek güvensiz bir limana dönüştürmektedir. İsrail'in kuzey sınırında İslamcı militanların öngörülemeyen ve sınırlandırılmayan saldırı olasılığı, İsrail güvenlik yapılanması açısından düzenli orduyla konvansiyonel bir savaştan daha zorlu bir tehdit oluşturabilme potansiyeline sahiptir.

Suriye'de bulunduğu iddia edilen kimyasal silah üretim ve depolama tesisleri (AFP ve nti.org)¹⁵

İsrail karar alıcılarının bir diğer güvenlik kaygısı ise, Suriye'nin kimyasal ve biyolojik cephaneliğinin belirsiz geleceğidir. Bu nedenle İsrail güvenlik yapılanması, Suriye'nin kimyasal askeri gücünü ortadan kaldırma doğrultusunda uluslararası arenada çeşitli anlaşmaların yapılmasından ve 2118 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı gibi Suriye'nin, kimyasal silahlarının ve silahların üretim tesislerinin imha edilmesine etmesine yönelik zaman çizelgesini ve sorumluluklarını belirleyen kararların

¹⁵ Harita için bkz. "Israel destroys Syrian chemical weapons facility", *Global Security Newswire*, 09 Ağustos 2017, <http://globalsecuritynewswire.com/2017/09/08/israel-destroys-syrian-chemical-weapons-facility/> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

alınmasından memnun olmuştur. Bununla birlikte, bu anlaşmalar vasıtasıyla Esad rejiminin Suriye'deki durum kontrolünün seyreltilmesi, aşırı militan gruplara Suriye'nin biyolojik ve kimyasal silahları da dâhil olmak üzere askeri cephanesine erişim imkânı sağlamıştır.

Bu tehditler ve fırsatlar göz önüne alındığında İsrail'in Suriye krizinde peşinen belirlenmiş ve uzun vadede planlı önceliklerden ziyade, birbiriyle iç içe geçmiş çeşitli çıkarlara sahip olduğu görülmektedir. Bu çok yönlü ve birbiriyle geçişmiş çıkar ve öncelikler yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerde kendilerini göstermektedirler. Yakın dönemde İsrail açısından en hayati ve öncelikli amaç, Suriye'deki bölünmüş ve kaotik durumu İsrail'in güvenlik çıkarları doğrultusunda yönetilebilir kılmak ve kontrol altında tutabilmektir. Bu anlamda İsrail'in önceliği, Suriye iç savaşındaki tarafların birbirleriyle ve Esad rejimiyle olan ilişkilerinde İsrail'in güvenlik çıkar ve önceliklerine zarar vermeyecek bir şekilde hareket etmelerini sağlamak olacaktır. Bu amaca ulaşmak için İsrail'in çeşitli eylem planları geliştirme ve gerekli önlemleri alma çabasında olduğu değerlendirilmektedir. Bu süreçte İsrail'in istihbarat diplomasisi ve çeşitli muhalefet gruplarına verilecek açık ya da gizli destek gibi eylem ve önlemleri kullanmaya devam edeceği öngörülmektedir.

İsrail'in Suriye krizi ve iç savaşı ile bağlantılı bir başka önceliği de İsrail-Suriye sınırında istikrarın sağlanması ve devamlılığıdır. Bu bağlamda, Esad rejimini devre dışı bırakmak ve ülke içindeki ve dışındaki diğer grupların yıkıcı faaliyetlerini etkisiz hale getirmek için her türlü önalıcı askeri, siyasi, ekonomik ve insani operasyonların araçsallaştırılması muhtemeldir. Sınır ötesi askeri operasyonların yanısıra sınırda İsrail savunma çıkarlarına uygun gruplara sağlanan geçici destekler, çatışmalarda yararlananlara verilen insani destekler ve İsrail'e tehdit oluşturmayan veya olası tehditlerin savılmasına yardımcı olan gruplara sağlanan ekonomik yardımlar Suriye kaynaklı tehditlerin önünün kesilmesi bağlamında İsrail'in uygulamakta olduğu bütünlüklü bir sınır güvenlik politikası anlayışının belli başlı bileşenleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Suriye krizinde İsrail'in bir diğer çıkarsal önceliği, Suriye'deki kitle imha silahlarının Hizbullah'ın ve diğer İsrail karşıtı militan grupların eline geçmesini önlemektir. Bu çerçevede İsrail güvenlik kuvvetleri sahada bu gruplara silah akışını önleyici askeri operasyonları planlayıp uygulamaya koyarken, İsraili karar alıcılar ve diplomatlar da Suriye'nin kimyasal ve biyolojik cephaneliklerini araştırmak ve yok etmek için uluslararası ve bölgesel silahlanma kontrolü mekanizmalarının kurulması ve işletilmesinde etkin rol oynamaktadırlar.

İsrail'in Suriye krizi bağlamında bölgesel düzeyde de bir dizi çıkarsal öncelikleri bulunmaktadır. Arap Baharı sonrası dönemde Ortadoğu'da inşa edilmekte olan yeni güç dengesi/dengesizliği içinde İsrail'in temel önceliklerinin başında tüm bölgede olduğu gibi Suriye'de de İran'ın etkisini azaltmak

gelmektedir. İsrail ayrıca, Orta Doğu'daki istikrarsızlığı kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda yönetilebilir kılmak için bir yandan yeni ittifaklar kurarken diğer yandan eski müttefikleriyle ilişkilerini geliştirmekte ve bölgede aktif olarak güç dengesini bölgesel çıkar ve öncelikleri doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çaba göstermektedir. İsrail'in Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Körfez ülkeleri gibi bölgesel aktörlerle, kendisine bölgeden gelebilecek tehditleri sınırlamaya ve Suriye'deki krizi yönetmek amacıyla hedef odaklı stratejik ittifaklar kurmaya dönük çalışmaları bu çabanın önemli göstergeleridir. Yeni kurulacak bölgesel güç dengesinde belirleyici aktörlerden biri olmayı amaçlayan İsrail, bölgedeki yönetilebilir istikrarsızlığı ve bölünmüşlüğü doğru yöneterek kendisine yönelik herhangi bir tehdidi sistematikleşmeden bertaraf edebilme yetkinliğine sahip olabilmeyi hedeflemektedir.

İsrail'in Suriye'ye ve bölgeye yönelik güvenlik politikalarının tasarlanması ve hayata geçirilmesinde Suriye krizinin uluslararası boyutları ve İsrail'in bölgede etkin olan uluslararası aktörlerle olan ilişkileri de önemli bir rol oynamaktadır. İsrail, Suriye krizi bağlamında bölgedeki güvenlik çıkarlarını savunmak için Rusya ve Çin gibi uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinde uygun araçları kullanmaya çalışmaktadır. Rusya ve Çin ile güvenlik anlamında ortak bir iletişim ve işbirliği zemini arayışında olan İsrail bir yandan da bu arayış doğrultusunda atacağı adımların Amerika Birleşik Devletleri ile var olan stratejik ortaklığına zarar vermemesine dikkat etmek durumundadır. Nitekim İsrail ve ABD arasında İsrail'in Çin ile yaklaşmasından doğan anlaşmazlıklar ve Trump öncesi ABD yönetimiyle İran'ın nükleer programına yönelik politika tercihleri hakkında yaşanan görüş ayrılıklarına rağmen İsrail, Suriye ile ilgili dış politika yapma ve uygulama süreçlerinde stratejik ortağı ABD'nin bölgesel ve uluslararası hassasiyetlerini göz ardı etme lüksüne sahip değildir.

Yukarıda bahsedilen fırsatlar ve tehditlerin sistemli bir analizine dayanan bu raporda Suriye iç savaşının bölgedeki İsrail dış politika ve güvenlik politikaları üzerindeki muhtemel etkileri ve sonuçları irdelenmektedir. Rapor, aynı zamanda, bu tür dönüşüm ve süreklilikleri (statükonun korunması dâhil) gelecek projeksiyonuna dair belirtileri İsrail perspektifinden ve İsrail'in güvenlik çıkarları açısından irdelenmektedir. İsrail'in güvenlik çıkarlarını, önceliklerini ve politikalarını Suriye kriziyle ilgili yerel, bölgesel ve uluslararası bağlamlarda değerlendiren bu rapor, İsrail'in yerel (Hizbullah, Cabhat El-Nusra, Irak ve Büyük Suriye İslam Devleti - IŞİD); bölgesel (İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri) ve uluslararası (ABD, Çin ve Rusya) aktörlerle ilişkilerini mercek altına almaktadır. Ayrıca, İsrail'in Suriye krizinin geleceğindeki ve kriz sonrası muhtemel bir yeniden yapılanma sürecindeki olası rolü de raporun son bölümünde değerlendirilmektedir.

3. Suriye Krizi bağlamında İsrail ve Suriye İçindeki /Dışındaki Silahlı Gruplar

Suriye'deki isyancı hareketlerin kaotik olarak bölünmüş doğası, İsrail güvenlik kurumlarının İsrail güvenliği ve dış politika hedefleri doğrultusunda Suriye krizi bağlamında politikalarını tasarlama ve uygulama konusunda orantısız bir zorluk çıkarmıştır. Bu meydan okumanın özünde, Suriye içinde ve dışında faaliyet gösteren radikal grupların köktenci etno-dinsel karakterindeki çeşitlilik ve birbiri içine geçişmişlik bulunmaktadır. Bu karmaşık etno-dinsel çeşitliliğe sahip Suriyeli muhalif güçleri üç farklı kategoride gruplandırılabilir. mümkündür.

Birinci kategori, ağırlıklı olarak Özgür Suriye Ordusu çatısı altında örgütlenmiş Suriye'de rejim karşıtı kalkışmanın daha laik, milliyetçi ve aşırı olmayan kanadını oluşturan gruplardan oluşmaktadır. ÖSO yapılanması içinde farklı bölgelerde konuşlanmış farklı numaralarla ve isimlerle tanımlı tümen, tugay ve silahlı birimler (Şam, Mücahidin, Hamza, Tevhid, El-İslam, El-Mutaassım, Sukur el-Şam, Özgür İdlib Ordusu, Asifat el Şam, Faylak el Şam, El İzzeh, El Tahrir, El Nasr, Merkez Tümeni, Sukur al Gab, El Adiyat, Sultan Murat vb.) ve yarı-özerk silahlı gruplar bir araya gelmiştir¹⁶. İkinci kategori dini grupları içermektedir. Bu dini grupların arasında en etkili olanlar, Cabhat El-Nusra; Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD); ve İslam Cephesi'dir. Bu grupta yer alan Cabhat El-Nusra, El-Kaide ile yakından bağlantılı bir cihat unsurdur. İŞİD Suriye ve Irak'ta İslami yönetim sistemini yeniden kurmayı ve bu bölgeden dünyaya yaymayı amaçlayan küresel cihatçı bir örgüttür.¹⁷ İslam Cephesi ise Kataib Ahrar el Şam (Salefist) ile Liva el Hak gibi (ideolojik olarak sert Selefizm'den ılımlı Tasavvuf'a kadar uzanan) çeşitli grupları içeren ve amacı Suriye'de şeriat hukukuna uygun olarak İslam devleti yaratmak olan geniş yelpazeli ve güçlü bir dini örgüttür. Üçüncü kategoride ise Kürtler gibi etnik gruplar bulunmaktadır.¹⁸ Kürt grupların Selefi muhaliflerle savaş bölgelerinin kontrolü için sürdürdükleri mücadele, bu grupların Suriye içinde otonom bölgeler oluşturma taleplerine dayanak oluşturmak için de kullanılmıştır.¹⁹ PYD/YPG yapılanmasının

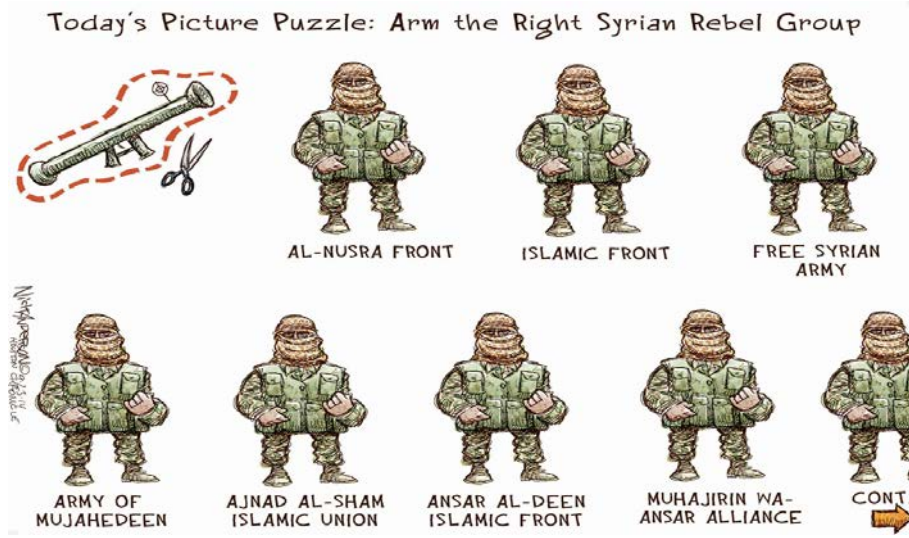
¹⁶ Charles Lister, "The Free Syrian Army: A decentralized insurgent band", Analysis Paper, Brookings Institute, No.26, Kasım 2016.

¹⁷Aymen Jawad al Tamimi, "The Islamic State of Iraq and al Sham", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt.17, No 3, 2013, s.19.

¹⁸ Charles Lister ve William McCants, "The Syrian Civil War: Political and Military State of Play", *The Brookings Institute*, 18 Şubat 2014, <http://www.brookings.edu/research/articles/2014/02/18-syrian-civil-war-lister-mccants> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

¹⁹ Steven Heydemann, "Syria and Future of Authoritarianism", Larry Diamond ve Marc F. Plattner (der.), *Democratization and Authoritarianism in the Arab World*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2014, s.310-311.

başat bir konumda bulunduğu Kürt grupları hem IŞID hem de Esad rejimine karşı bir duruş sergilemektedirler.

“Günün resim yap-bozu: Suriyeli Doğru İsyancı Grubu Silahlandır” (Karikatür:NickAnderson)²⁰

Bu bağlamda, bu kategorilerin birbiriyle olan karmaşık ve değişken ilişkiler ağı, İsraili karar alıcıları bu ülkeye yönelik politika yapma ve uygulama süreçlerinde Suriye'nin mevcut siyasi / askeri yapılanmasına ilişkin karmaşık etno-dinsel haritasını detaylı dikkatli bir şekilde analiz etmek mecburiyetinde bırakmıştır. Ancak İsrail'in, bir taraftan Esad rejimini zayıflatmak ve diğer taraftan El-Kaide'ye bağlı radikal grupları çevreleme arzularını dengelemek amaçları arasında ikilem yaşamakta olduğu görülmektedir. Suriye rejimine karşı stratejik müttefiklerinin (ABD) karşıt gruplara destek olduğu iddiası göz önüne alındığında, bu ikilemin daha da karmaşıklaştığı görülmektedir.²¹

Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana İsrail'in siyaset yapımcılarının temel endişelerinden biri, radikal grupların Esad rejiminin kontrolü altındaki kimyasal silahlara erişimini engellemek olmuştur. Bu doğrultuda İsrail, Esad rejimini zayıflatırken aynı zamanda radikal grupların Suriye'nin idari ve yapısal dönüşümüne etkisini sınırlamayı hedeflemiştir. Zira İsrail, Esad güçlerinin zayıflaması durumunda oluşacak siyasi ve askeri yönetsel boşluğun kimyasal silahlarla donatılmış ve kontrol edilemeyen aşırılık yanlısı grupların etkinlik alanlarını arttırmalarına yol açabileceğini değerlendirmekte ve bu durumdan

²⁰Nick Anderson, “Today's Picture Puzzle: Arm the Right Syrian Rebel Group”, *Truth Dig*, <https://www.truthdig.com/cartoons/syrian-rebels/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

²¹ “CIA Said to Aid in Steering Arms to Syrian Opposition”, *New York Times*, 21 Haziran 2012, <http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/cia-said-to-aid-in-steering-arms-to-syrian-rebels.html?pagewanted=all> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

fazlasıyla rahatsız olmaktadır. Bir başka deyişle, İsrail radikal İslamcı grupların diğer isyancı gruplar karşısında zafer kazanması durumunda Esad rejiminin yerini bir İslamcı yönetimin almasını istememektedir. İsrail, ayrıca kendisinin yönetemeyeceği bir çatışma ve karışıklık durumunda sınırlarında artabileceğini öngördüğü düzensizlikten de endişe duymaktadır.

Suriye krizinin başında, Suriye'deki onlarca militan gruptan özellikle ikisi-IŞİD ve El-Nusra Cephesi (Cabhat al-Nusra)-İsrail güvenlik yapısı için büyük bir endişe kaynağı oluşturmuştur.²² Bu grupların her ikisi de El-Kaide'nin farklı kollarına bağlıdır. Suriye'nin en etkili militan gruplarından biri olan El-Nusra Cephesi, El-Kaide ve lideri Eymenel Zevahiri ile yakından bağlantılı olan yerli bir Selefi cihat grubudur. İdeolojik duruşu esas olarak Usame bin Ladin'in kılavuzu Abdullah Azzam'ın öğretilerine dayanan El-Nusra'nın ideolojisinin özü Batılı değerlerin ve Müslüman işleri/ilişkilerine Batı müdahaleciliğinin Sünni İslamcı temellerde reddi olarak da açıklanabilir. Bu anlamda El-Nusra cephesinin başlıca hedefleri Suriye'de cihatçı bir kale kurarak çatışma sonrası Suriyesinde Selefi cihadizmin etki alanının arttırmak; Esad rejiminin devrilererek yerine Selefi cihatçı bir rejim kurmak; Suriye iç savaşında Alevi ve Şii gruplar karşısında egemen olmak ve Suriye toplumunun diğer azınlık gruplarının bastırmaktır. El-Nusra, ülkedeki popüler algıya olan duyarlılığı sayesinde Suriye toplumunun belirli kesimlerinden ciddi boyutta destek bulmuştur. Öyle ki, bazı gözlemciler tarafından bu örgüt "Selefi cihat ideolojisinin popüler silkinmeye yol açabileceği yerli bir başkalaşımın simgesi" olarak değerlendirilmektedir.²³

Suriye'nin siyasi ve ideolojik bölünmüşlüğü nedeniyle El-Nusra ya da IŞİD'in kısa vadede Suriye'deki kalkışmanın liderliğini üstlenmeleri ve İslamcı Selefist bir rejim kurmaları çok zor görünmektedir. Nitekim son dönemde özellikle IŞİD'e karşı verilen ortak mücadele bu örgütün Suriye'deki etkinliğini yitirmesine yol açmıştır. Bölgeden kaçan ya da yer altına giren IŞİD militanlarının belli bir yönetsel merkezden yoksunluğu ve kontrolsüzlüğü İsrail açısından hesaplanabilirliği zorlaşan bir tehdit durumu yaratmaktadır. Bu iki örgüt de temel mücadelelerini Suriye'deki varlıklarını sürdürme ve etki alanlarını genişletme üzerine yoğunlaştırdıkları için İsrail açısından münferit saldırılar dışında ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmemektedirler. Bu iki örgütün İsrail'e tehdit oluşturması ancak örgüt üyelerinin bir alanın kontrolü anlamında amaçsız kalması ve destekçileri gözünde meşruluklarını pekiştirmek adına

²² 2012'de aktif duruma gelen IŞİD, Irak'lı El-Kaide'ye bağlı olarak operasyonlarını yürütmüştür. Ana kasabaları ve Kuzey Irak'ta bulunan eyalet başkenti Rakka'nın kontrolü için Esad güçlerine ve aynı zamanda laik Suriyeli gruplara karşı mücadele etmiştir.

²³Shaul Shay, "TheThreat of the "Salafi Crescent", *BESA Center Perspectives Paper*, No 235, Ocak 2014.

ses getirici eylemler yapmak için İsrail'i seçmeleri durumunda söz konusu olabilir. İsrail'i doğrudan hedef almayan El-Nusra'nın yakın zamanda temel önceliğinin İsrail gibi bir düşman kazanmaktansa muhalif gruplarla pragmatik ittifakını sürdürmek ve Suriye içindeki tutunum noktalarını Sünni nüfustan sağlayacağı destekle sağlamlaştırmak olacağı öngörülebilir.

Bu bağlamda, bu grupların kısa ya da orta vadede İsrail'e yönelik geniş çaplı saldırılar düzenlemeleri pek mümkün görünmemektedir. Zira Hay'at Tahrir el Şam çatısı altında bir araya gelen El-Nusra ve benzeri örgütlerin Suriye'deki varoluşsal mücadelelerini sürdürürken güçlerini ve lojistik yetkinliklerini bölerek Esad rejimine karşıt bir duruşu bulunan İsrail'e saldırımları tutunum mücadelelerinin bütünsel mantığıyla uyumlu bir hareket biçimi olmayacaktır. Öyle ki bu grupların Esad'a karşı mücadelelerinde İsrail'den almış ya da alabilecek oldukları doğrudan ve dolaylı destek potansiyeli düşünüldüğünde İsrail'e karşı bu örgütler yapılabilecek saldırıların tutarlılığı daha da çelişkili bir hal almaktadır. Nitekim İsrail'in Suriye iç savaşındaki temel hareket biçimi çıkarsal öncelikler doğrultusunda hayata geçirilen operasyonel elastikiyete dayanmaktadır. Bu bağlamda İsrail, iç savaşın çeşitli evrelerinde savaşın taraflarına İsrail'in güvenlik çıkarları doğrultusunda farklı oranlarda doğrudan ve dolaylı destek sağlamıştır. İsrail bu destekleri sağlarken herhangi bir gruba angaje olmamış savaşın gidişatına göre farklı gruplara verdiği ya da vermediği desteklerle Suriye'de kendisi açısından yönetilebilir bir bölünmüşlüğü kalıcı kılmaya çalışmıştır. Bu nedenle IŞİD, El-Nusra ve diğer rejim muhalifi gruplar İsrail'e saldırmadıkları sürece İsrail bu grupları Esad rejiminin ülkedeki kontrolünü zayıflatmak ve diğer militan grupları dengelemek için taktiksel olarak destekleyebilir. İsrail tarafından bu gruplara operasyonel elastikiyet ilkeleri çerçevesinde doğrudan ya da gizli kanallardan verilecek desteklerin sürekliliği bu örgütlerin İsrail güvenlik çıkarlarına ulaşılmasındaki araçsallıkları ile doğru orantılıdır. Nitekim Suriye krizindeki dengeler değiştiğinde bu desteklerin niteliği ve sürdürülebilirliği de İsrail tarafından yeniden gözden geçirilebilecektir.

Yukarıda belirtilen taktiksel manevralar bu örgütlerin faaliyetleri Suriye sınırından İsrail'e yönelmediği sürece İsrail'in güvenlik çıkarları açısından işlevselliklerini ve araçsallıklarını sürdürebilirler. Bununla birlikte bu gibi taktiksel seçimler İsrail açısından belli başlı riskleri debarındırmaktadır. Zira İsrail'in anılan militan grupları kontrol edememesi durumunda bu gruplar İsrail güvenliği açısından ciddi bir tehdide dönüşebilme potansiyeline sahiptir. İsrail böylesi bir ihtimali İsrail-Filistin çatışması bağlamında yürütmüş olduğu güvenlik politikaları bağlamında deneyimlemiştir. İsrail 1980'li yıllarda Filistin'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nü ve Fetih Hareketini dengelemek adına Hamas'ı destek vermiş, ancak zaman içinde Hamas üzerindeki dolaylı kontrolünü yitirmesi Hamas'ı İsrail'in güvenliğini tehdit eden önemli bir unsura

dönüştürmüştür. Her tarihsel durumu kendi zamanının koşulları içinde değerlendirmek gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda bu tarihsel analoji El-Nusra örneğinde birebir geçerli olmayabilir.

Suriye krizinin ilk safhalarında, Suriye rejimi ile savaşıyan isyancılar arasında El-Kaide bağlantılı grupların varlığı İsrail'in temel endişelerinden biri olmuştur. Ancak İsrail'in karar alıcıları ve uygulayıcıları, başlangıçta dezavantaj olarak algılanan bu durumu, zamanla Sünni-Şii ayrımını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve Suriye'deki siyasi gruplar arasında yönetilebilir bölünmeyi sürdürmek için araçsallaştırmışlardır. Krizin derinleşmesi ve iç savaşa dönüşmesi sürecinde Suriye'nin El-Kaide, İslami Cephe, El-Nusra, Abdullah Azzam Tugayları ve El-Kaide bağlantılı Fetih el İslam Ürdün Selefi Cihatçıları ve diğer cihatçı militanların bölgesel merkezine dönüşmesi İsrail güvenlik yapılanmasının operasyon alanını daha karmaşık ve çetrefilli bir hale getirmiştir. Öyle ki, Suriye'de üslenen örgüt sayısının artması İsrail istihbarat ve güvenlik yapılanmasının alana yönelik projeksiyon çalışmalarında İsrail'e potansiyel bir tehdit oluşturabilecek tüm bu örgütlerin ilişkiler ve dengeler ağını çözümlmek için birbiriyle bağımlı ya da birbirinden bağlantısız pek çok değişkeni hesaba katması gerekliliğini doğurmuştur. Ancak İsrail iç savaşın ileriki aşamalarında bu zorluğu Suriye'nin yönetilebilir iç bölünmüşlüğüne pekiştirmek ve sürdürebilmek doğrultusunda yükünü azaltan bir manivelaya dönüştürebilmiştir. Bu dönüştürebilmişliğin en önemli ve belirgin göstergesi iç savaş süresince bu örgütlerden İsrail'e yönelik ciddi bir saldırının düzenlenmemiş olmasıdır. Bu grupların ağırlıklı olarak birbirlerine ve Esad rejimine karşı yürütmüş oldukları mücadelelere yoğunlaşması ve İsrail'in bu durumu doğrudan ya da dolaylı olarak teşvik etmesi, söz konusu grupların İsrail'e doğrudan bir tehdit oluşturmasını engellemiştir.

Suriye iç savaşının güç dengeleri/dengesizlikleri ve ilişkiler ağı çerçevesinde bölgedeki Kürt grupları İsrail'in potansiyel işbirlikçileri olarak ortaya çıkmışlardır. 2013 yılında Suriye'de özerk bir Kürt bölgesi ilan eden PYD liderliğinin başı çektiği Kürt grupları ülkenin kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti inşa etme yolunda girişimlerini peyderpey arttırmışlardır. Kürt devletinin inşasına yol açmak üzere bir Kürt anayasası hazırlanmış, Kürt parlamento seçimleri için çağrı yapılmış ve Suriye'nin yeniden yapılanması için düzenlenen Cenevre konferansına bağımsız bir Kürt delegasyonu gönderme girişiminde bulunulmuştur.²⁴ Aralarındaki belli başlı görüş ayrılıkları ve siyasi rekabete rağmen Kürtlerin Suriye'deki diğer gruplardan ve özellikle rejim karşıtı Sünni-Arap muhalefetten hem siyasi hem de askeri anlamda daha bütünleşik ve birlik olduğu görülmektedir.²⁵ Kürtleri "Cabhat El-Nusra ve IŞİD gibi aşırı uç İslamcı

²⁴Ofra Bengio, "Israel should reach out to separatist Syrian Kurds", *Al Monitor*, 14 Ocak 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/01/israel-syria-kurdish-region-separatists.html> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

²⁵Rodi Hevian, "The Resurrection of Syrian Kurdish Politics", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 17, No 3, 2013, s.19.

gruplara karşı bir istihkâm ve siper” olarak adlandıran Ofra Bengio gibi bazı İsrail düşün insanları ve akademisyenler Kürtlerin İsrail’in bölgedeki güvenlik çıkarları açısından stratejik önemine dikkat çekmektedirler.²⁶ İsrail Eski Başbakanı Yitzhak Rabin’in Dış Politika Danışmanı ve İsrail Askeri İstihbarat Değerlendirme Başkan Yardımcısı Dr. Jacques Neriaha “İsrail’in Suriye’deki Kürt genişlemesine yönelik İsrail yaklaşımı” sorulduğunda “İsrail kesinlikle Kürtleri desteklemektedir ve inanıyorum ki Kürdistan’ı desteklemek uluslararası toplantılara müdahil olacaktır” şeklindeki açıklamasıyla İsrail’in Kürtlere verdiği desteği teyit etmiştir.²⁷ Buna ek olarak, İsrail’in resmi olarak reddetmesine rağmen İsrail güvenlik ve istihbarat birimlerinin İran, Irak ve Suriye’deki Kürt bölgelerinde Kürt gruplara komando ve gizli operasyon eğitimi verdiğine dair 2004 yılına kadar dayanan bazı medya raporları bu bölgelerdeki uzun soluklu bir İsrail varlığına ve desteğine dikkat çekmektedirler.²⁸ Ayrıca bazı analistler Suriye’deki yeni dengeler bağlamında İsrail’in Esad rejimine ve İran destekli Şii gruplara karşı saflarını güçlendirmek için 1999’dan itibaren “unutulmuş eski müttefiki Suriyeli Kürtleri” yeniden hatırlamasının zamanı geldiğini değerlendirmektedirler.²⁹

Suriye Kürtleri açısından bakıldığında İsrail’le güçlendirilecek bir işbirliği hem Amerika Birleşik Devletleri ile daha sıkı ilişkiler geliştirmenin bir yolu hem de kendi güvenliklerini artırmanın ve özerkliklerini pekiştirmenin anahtarı olarak değerlendirilmektedir. İsrail açısından bakıldığında ise böylesi bir işbirliği İsrail’e İslamcı gruplara karşı kullanabileceği bir müttefiki kazandırmış olacaktır. Ancak bu durum bir yandan İsrail’in Suriye’deki ve komşu ülkelerdeki İslami gruplar karşısında durumunu sağlamlaştırırken diğer bir yandan bölgede daha da yabancılaşmasına ve ötekileştirilmesine de yol açabilir. Zira Türkiye, Irak ve İran’ın Suriye Kürtlerinin özerkliğine karşı taviz vermez tutumları göz önünde bulundurulduğunda, bu tür bir işbirliği yüzünden İsrail’in bu ülkelerle olan ilişkilerinin daha da bozulması ihtimali çok yüksektir. İsrail’in Kürt özerkliğine vereceği destek Irak’taki olumsuz tecrübesi nedeniyle bölgede etno-dinsel eksenlerde yönetilemez bir şekilde parçalanmış yeni devletlere sıcak bakmayan Amerika Birleşik Devletleri ile olan stratejik ortaklık ilişkilerinde de uzlaşmazlıklara yol açması muhtemeldir.³⁰ İsrail’in Kürt

²⁶A.g.e.

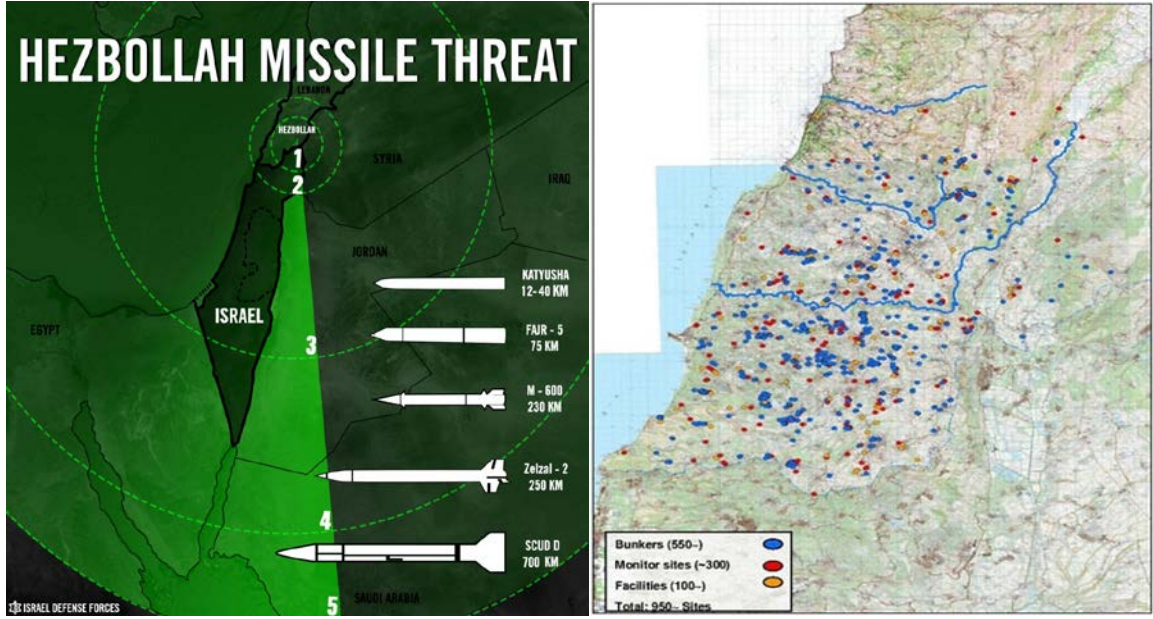
²⁷Mohammed Hussein “Israel definitely backs the Kurds: Interview with Jacques Neriaha”, *The Kurdistan Tribune*, 29 Kasım 2013, <http://kurdistantribune.com/2013/israel-definitely-backs-kurds-jacques-neriaha/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

²⁸Seymour M. Hersh, “Annals of National Security: Plan B”, *The New Yorker*, 28 Haziran 2008, http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact?currentPage=2(Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

²⁹Rauf Baker, “The Syrian Kurds: Israel’s Forgotten Ally”, *BESA Center Perspectives Paper*, No 614, 14 Ekim 2017, <https://besacenter.org/perspectives-papers/syrian-kurds-israel/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

³⁰Lazar Berman, “Is a free Kurdistan, and a new Israeli ally, upon us?”, *The Times of Israel*, 10 Ağustos 2013, <http://www.timesofisrael.com/is-a-free-kurdistan-and-a-new-israeli-ally-upon-us/#ixzz2z2a3DONz> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

gruplarla oluşturacağı bir ittifakın İsrail bakımından diğer olası bir olumsuz sonucu İsrail'i İslamcı militan grupların hedefi haline getirerek Suriye'deki iç savaşı kendi ülke sınırlarının içine taşıma olasılığıdır. Bu bağlamda İsrail'in Suriye'deki kargaşada Kürt grupları desteklemeden önce böylesi bir müttefiklik ilişkisinin İsrail'in güvenlik çıkarları açısından jeostratejik avantaj ve dezavantajları ile sürdürülebilirliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir.

Harita 1: İsrail'in Hizbullah'tan kendisine yönelik algıladığı füze tehditleri tip menzil haritası; Kayaşa, Fecr, M-600, Zelzal2 ve Scud-D füzeleri ve menzilleri (İsrail Savunma Kuvvetleri)³¹; Harita 2: İsrail Savunma Kuvvetleri'nin açıklamalarına göre Hizbullah'ın sığınak (mavi), gözetleme (kırmızı) ve tesis (sarı) noktaları.³²

Suriye iç savaşı, İsrail güvenlik yapılanmasının Hizbullah ile ilgili güvenlik politikalarını da yeniden gözden geçirmesi gereğini doğurmuştur. Kuruluşundan bu yana Lübnan'da İsrail'e karşı yürüttüğü askeri ve siyasi faaliyetler nedeniyle İsrail tarafından kendisine yönelik asal bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilen Hizbullah Suriye iç savaşında Esad rejimine destek veren İran'ın yanında saf tutmuştur. Suriye iç savaşı bağlamında, Hizbullah'ın Esad rejimine verdiği desteğin arkasındaki temel yönlendirmeler şunlar olmuştur:

³¹Israel Defense Forces, "7 Years Later, Hezbollah Has Developed Capabilities to Strike Anywhere in Israel", 11 Temmuz 2013, <https://www.idfblog.com/hezbollah/2013/07/11/7-years-later-hezbollah-has-developed-capabilities-to-strike-anywhere-in-israel/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

³²Israel Defense Forces, "Hezbollah Weapons – Facilities - Map", <https://www.idfblog.com/hezbollah-weapons-facilities-map/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

- 1) Esad rejiminin askeri yetkinliklerini takviye ederek Suriye’de rejim karşıtı iç ve dış güçlere karşı bir direniş eksenini sürdürülebilir kılmak
- 2) Şam üzerinden Lübnan’a bağlanan lojistik kanallarını korumak suretiyle İran ve Suriye’den Hizbullah’a sağlanan askeri ve maddi yardımın kesintiye uğramadan devamlılığını güvence altına almak
- 3) Esad rejimini devirerek iktidara gelmeyi hedefleyen Sünni grupların Suriye’deki iç savaş sonrasında Sünni başatlığında bir rejim kurarak iktidarı kontrol etmesini olanaksız kılmak.³³

Hizbullah’ı Suriye ve İran’ın Lübnan’daki vekili olarak gören İsrail bu örgüte yönelik güvenlik politikalarını caydırıcılık ve Hizbullah’ın gayri-meşrulaştırılması üzerine inşa etmiştir.³⁴ Bu bağlamda Suriye krizi, İsrail’e Hizbullah’ı ana hamilerinden biri olan Esad rejiminden tecrit etme olanağı tanımıştır. Kriz ortamındaki Suriye’de Hizbullah’a destek veren bir üst otoritenin yokluğu ya da etkisizliği, İsrail’in Suriye’den Hizbullah’a gerçekleştirilen silah nakliyatını engellemeye yönelik yapacağı örtülü askeri operasyonlar için uygun bir ortam yaratmıştır. İsrail’in Hizbullah’la arasındaki uzun süreli çatışmada kalıcı bir başarıya ulaşması Hizbullah’ın askeri anlamda etkisiz hale getirilmesini ve silahsızlandırılmasını sağlamasına bağlıdır. Hizbullah’a silah ve askeri mühimmat aktarımının ana rotası Suriye üzerinden geçmektedir.

Suriye’deki mevcut durum İsrail’in bu ülke üzerinden gerçekleşen aktarımı kesmek doğrultusunda iki farklı stratejiyi hayata geçirebilmesine olanak sağlamaktadır. Kısa vadede Suriye’deki kargaşa ortamı İsrail’e Esad rejimi ile sınırlı bir klasik harbe girmeden Suriye toprakları üzerinde örtülü operasyonlar düzenleyerek ve Suriye’deki belirlenmiş hedefleri vurarak Hizbullah’ın silah aktarım kanallarını sabote etmek fırsatı tanımaktadır. İsrail uzun vadeli stratejisinde ise Hizbullah’a destek vermeyecek dost bir yönetimin iktidara geleceği kontrollü bir idari dönüşüm sürecine destek verebilir. Ancak bu durumun gerçekleşebilmesi için İsrail’in Suriye’deki muhalif gruplara yönelik sistematik yardım politikası geliştirerek seçici bir yaklaşımla uygulamaya koyması ve bu grupların Hizbullah’la karşılıklı çıkar ilişkisine girmesini engellemesi gerekmektedir.

³³Marisa Sullivan, “Hezbollah in Syria”, *Middle East Security Report*, No 19, Washington, Institute for the Study of War, Nisan 2014, s. 5.

³⁴Amnon Aran, “Containment and Territorial Transnational Actors. Israel, Hezbollah, and Hamas”, *International Affairs*, Cilt 4, No 88, 2012, s.840.

4. Suriye Krizi Bağlamında İsrail'in İran Politikası

İran rejimi, uzun zaman boyunca Arap-İsrail çatışmasını Ortadoğu'daki Sünni Arap halklarla arasındaki mezhepsel ayrışmayı aşabilmek ve onlara İslam devrimini ihraç edilebilir bir model olarak tanıtmak amacıyla araçsallaştırmaya çalışmıştır.³⁵ Bu bağlamda, 1979 Devrimi sonrası dönemden bu yana İsrail karşıtı retorik İran dış politikasının temel bir unsuru olmuştur. Bu söylem, rejim tarafından Amerikan karşıtı ve İsrail karşıtı mezhep gruplarını bir araya getirmede ve Sünni radikal gruplarla İran'ın Şii rejimi arasında pragmatik / ideolojik bir işbirliği üretmede etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte, İran, özellikle bölgeye yönelik politikalarını uygulamaya koyarken geleneksel olarak Lübnan, Suriye ve Irak'taki Şii gruplara ve Sünni olmayan unsurlara daha fazla itimat etmeyi sürdürmüştür.

İran lideri Ayetullah Ali Hamaney, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Hizbullah eski Genel Sekreteri Abbas el Musavi ve Lübnan direniş liderlerinden Ragıb Harb'in fotoğrafları ile İran, Suriye ve Hizbullah bayraklarının yer aldığı Lübnan'da 2014 yılında düzenlenen Direniş ve Özgürlük günü kutlamaları (Foto: Newsweek, Ali Haşhişo / Reuters atfla).³⁶

İranlı karar alıcılar İsrail'in Suriye'deki krizi Ortadoğu'daki örtülü operasyonlarını hayata geçirmek ve meşrulaştırmak amacıyla kullandığını düşünmektedirler.³⁷ İran dış politika yapıcı ve uygulayıcılarının İsrail'in stratejik ortağı Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye krizi bağlamında bölgedeki niyet ve faaliyetleri

³⁵ Ray Takeyh, "Iran, Israel and the Politics of Terrorism", *Survival*, Cilt 48, No 4, s. 86.

³⁶ Fotoğraf için bkz. "Iran: Muslim resistance to US, Saudi Arabia and Israel ready to fight worldwide", *Newsweek*, 27 Kasım 2017, <http://www.newsweek.com/us-iran-war-saudi-arabia-israel-hezbollah-terror-muslim-islam-syria-iraq-723359> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

³⁷ İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komitesi üyesi, Milletvekili Mohammad Hassan Asafari'nin açıklamaları için bkz. "Israel caused Syria war to harm entire ME: Iran MP", *Press TV*, 31 Ocak 2014, <http://www.presstv.ir/detail/2014/01/31/348586/israel-instigator-of-crisis-in-syria/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

konusunda da endişeleri bulunmaktadır. Bu yaklaşıma koşturarak, bazı İran milletvekilleri, ABD'nin Suriye'de İsrail ve Suudi Arabistan'ın işine yarayacak bir askeri çözümü hayata geçirebilmek için İran'ı Suriye barış görüşmelerinden (Cenevre II gibi) dışlamaya çalıştığını vurgulamışlardır.³⁸ Bu şüpheli yaklaşım doğrultusunda İran Suriye'deki barışçıl değişim ilkelerini belirleyen 2012 tarihli Birleşmiş Milletler Cenevre Bildirisi'ni işe yaramaz olarak değerlendirerek bir kenara itmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Marzieh Afkham, İran'ın Suriye Barış Görüşmelerine dair tutumunu açıklarken İran'ın 2012 yılında ortaya çıkarılan yol haritasını tanımadığını, bunun sebebinin de söz konusu yol haritasının tasarlandığı konferansa katılmaması olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon İran büyükelçisinin İran'ın 2012 yılında belirlenen yol haritasını kabul etmeye zorlanması durumunda Suriye barış görüşmelerine katılmayacağını açıklamasının ardından İran'ı ayarlamış olduğu Cenevre II müzakerelerine katılması davetini geri çekmiştir.⁴⁰

İran'ın Suriye krizine müdahil olmadığı iddiası İsrail'deki karar mercileri açısından ikna edici görünmemektedir. İsrail karar alıcılarının çoğunluğuna göre İran'ın Suriye krizinin sonlandırılması bağlamında önermiş olduğu sözüm ona "demokratik, siyasi ve gerçekçi çözüm" aslında bu ülkenin bölgedeki radikal gruplara verdiği desteği gizlemek ya da meşrulaştırmak amacıyla yaptığı bir aldatmacadan ibarettir. Zira İran, Suriye'nin ve özellikle de Hizbullah'ın ana silah tedarikçisi olmayı sürdürmektedir.⁴¹ Bu bağlamda İran Dışişleri Bakanı Zarif'in İran'ın Suriye'de savaşan tüm gruplara ülkeyi terk etme çağrısı yaptığı yönündeki açıklamalara rağmen İsrail'in İran tarafından Hizbullah'a ve diğer İsrail karşıtı gruplara verilen desteğe ilişkin kaygı ve çekinceleri devam etmektedir.⁴² Birçok İsrail üst düzey yetkilisi gibi ülkenin eski cumhurbaşkanı Şimon Peres de ekonomik yaptırımların bölgedeki İran müdahaleciliğini durdurabileceğine inanmamıştır.⁴³

³⁸İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komitesi üyesi, Milletvekili Hossein Naqavi Hosseini'nin bu konudaki açıklamaları için bkz. "US wants Iran out of Syria talks", *Press TV*, 27 Aralık 2013, <http://www.presstv.ir/detail/2013/12/27/342182/syria-talks-without-iran-serve-ksa-israel/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

³⁹ "After uproar, UN withdraws Iran invite to Syria talks", *The Times of Israel*, 20 Ocak 2014, <http://www.timesofisrael.com/iran-invite-throws-syria-talks-into-disarray/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁴⁰A.g.e.

⁴¹Michael Wilner, "Analysis: Israel and Iran's game of cat and mouse in Syria", *Jerusalem Post*, 11 Mart 2013, <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Analysis-Israels-impunity-in-Syria-330462> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁴²"Iran's Zarif says priority in Syria is cessation of fighting, humanitarian crisis", *Jerusalem Post*, 24 Ocak 2014, <http://www.jpost.com/Middle-East/WATCH-LIVE-Irans-Zarif-discusses-The-End-Game-for-the-Middle-East-339110> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁴³ "Interview with Shimon Peres", *Today*, 12 Haziran 2012, <http://www.today.com/video/today/47779719#47779719> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

İsrail, Suriye'de ya da Ortadoğu'da İran desteğini arkasına alan herhangi bir güçlü bir rejim istememektedir. Bu nedenle, İsrail'in İran'ın Suriye'ye müdahalesini dengelemek açısından bu ülkeye uygulayabileceği iki temel strateji seçeneğinden söz edilebilir. Bu seçeneklerden ilki İsrail güvenlik çıkarlarını tehdit eden radikal gruplara sınırlı ve hedef odaklı askeri operasyonlar düzenlemektir. Bu strateji yakın zamana kadar İsrail devleti tarafından gerçekleştirilmiştir. Suriye krizi çerçevesinde İran'ın Lübnan ve Suriye'de konuşlanmış radikal gruplara verdiği askeri desteği kesmek İsrail'in bu ülkeye yönelik ilk strateji seçeneğinin ana temasını oluşturmaktadır. Bu seçenek kapsamında İsrail İran destekli silahlı gruplara karşı askeri operasyonlar düzenlemekten kaçınmamıştır. İsrail bu askeri operasyonları seçici bir şekilde hayata geçirmiştir. Bu operasyonlar özellikle Hizbullah gibi İsrail'in güvenlik çıkarlarına doğrudan tehdit oluşturan grupları hedeflemiştir.

İsrail Suriye krizi süresince uzun süreli bir askeri operasyona ya da konvansiyonel bir savaşa girmek istememiş, bunun yerine vesayet savaşları üzerinden Hizbullah'ı ve İsrail karşıtı diğer yapılanmaları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Nitekim Suriye iç savaşı bağlamında Hizbullah dışında ezeli bir düşmana sahip olmayan İsrail, yeri geldiğinde El-Kaide bağlantılı grupların faaliyetlerine bile göz yumarak Suriye'deki yönetilebilir bölünmüşlüğü pekiştirmeyi ve İran'ın bölgedeki etkinliğini dengelemeyi öncelemiştir. Bu anlamda Suriye'de birbirine rekabet ve çatışma içinde bulunan tüm siyasi ve askeri yapılanmalar arasındaki ilişkileri yönlendirerek mevcut krizi kendi güvenlik önceliklerine ulaşmak için araçsallaştırmıştır. Nitekim Suriye'deki birbirine rakip gruplar arasında oluşan bu yönetilebilir bölünmüşlük İsrail açısından bölgede hem İran'ın hem de Esad rejiminin etkisini dengelemek bağlamında İsrail'in güvenlik çıkarlarına hizmet etmiştir. Bu anlamda İsrail'in yakın dönemde Suriye'deki İran ve Hizbullah destekli militan gruplara ya da askeri tesislere yönelik sınırlı ve özel hedef/nokta odaklı askeri operasyonlar düzenlemeye devam edeceği öngörülebilir. Ayrıca, yine bu amaç doğrultusunda İsrail'in İran ya da Hizbullah karşıtı gruplara sağladığı lojistik ve istihbarat desteğinin süreceği de değerlendirilmektedir.

İsrail'in İran'a yönelik ikinci stratejik seçeneği ise İran'ı İslam dünyasında gayri-meşrulaştırmaya ve ötekileştirmeye yönelik çok katmanlı bir algı operasyonunu sistematik bir şekilde hayata geçirmek olacaktır. İsrail'in Arap halkları nezdindeki olumsuz namı ve imajı göz önünde bulundurulduğunda İran'ın gayri-meşrulaştırılmasına ve itibarının zedelenmesine yönelik uygulamaya koyacağı olası bir kamu diplomasisi ya da algı yönetimi harekâtını Körfez'deki Arap ülkeleri ya da Suudi Arabistan üzerinden yürütme olasılığı daha yüksek görünmektedir. Nitekim İsrail'in son dönemde Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri ile yakınlaşması da bu savı destekler niteliktedir. Zira bu ülkeler 2003 yılında ABD'nin Irak'a gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahalesinden bu yana İsrail ile daha pragmatik bir ilişki geliştirmeye başlamış ve retorik düzleminde bile İsrail'i doğrudan hedef alan dış politika pratiklerinden özellikle

kaçınmışlardır. Bu anlamda İsrail ve Körfez ülkeleri arasındaki ideolojik ya da retoriksel uzlaşmazlıkları aşabilecek karşılıklı çıkar odaklı pragmatik bir ilişki geliştirme yönünde atılan adımlar gelecek dönemde İsrail'in bölgedeki operasyonel kabiliyetinin artmasına da olanak sağlayacaktır. Böylesi bir ortamda İsrail ile bu ülkeler arasında iyi işleyen bir siyasi iletişimin inşa edilmesi ve geliştirilmesi İsrail'e İran'ın bölgede ve uluslararası ortamda itibarsızlaştırılmasına dönük stratejik iletişim kampanyasının daha sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için avantaj sağlayacaktır.

Ancak, İran-karşıtı böylesi uzun soluklu stratejik iletişim ve kamu diplomasisi kampanyasının başarısı bölgedeki Arapların ve Müslümanların hem kalplerine hem de beyinlerine dokunabilecek aktörlerin etkinliği ve yetkinliğiyle de doğrudan ilintilidir. Bir başka deyişle Körfez şeyhleri ve prenslikleri ile eşgüdümlü yürütülecek olan bir kampanya İsrail açısından beklendiği ölçüde tatmin edici sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle İsrail böyle bir kampanyada gerek Şii gerekse Sünni Müslüman dünyasında kendisine güvenilen, saygı duyulan ve sözü dinlenen figürlerle birlikte çalışarak İran'a karşı ortak bir algı yaratabilir. Bu çalışmaların en son örneklerinden biri İsrail İletişim Bakanı Ayub Kara'nın savaşı ve Yahudilerin öldürülmesini kınayan Suudi Arabistan Büyük Müftüsünü İsrail'e davet etmesi ve ülkede büyük bir saygıyla karşılanacağını belirtmesi olmuştur.⁴⁴ Bu bağlamda İran'ın bölgedeki örtülü operasyonlarına, nükleer faaliyetlerine ve şiddet odaklı politikalarını ön plana çıkaracak medya raporları ve halkın güvenine haiz medya kanalları aracılığıyla gerçekleştirilecek diğer stratejik iletişim faaliyetleri İran'ı Arap ve Müslüman kamuoyu gözünde kötü gösterme/şeytanlaştırma amacıyla kullanılabilir.

İsrail buna benzer bir kampanyayı uluslararası alanda da sürdürmektedir. Bu çerçevede İran'ın Suriye'deki askeri ve siyasi varlığını uluslararası platformlarda ciddi bir şekilde eleştirmekte ve bu kampanyada kendisi açısından başarılı sonuçlar da elde edebilmektedir. Nitekim son dönemde Batılı yönetimlerin çoğu İran'a yaptırımların uygulanması konusunda ikna olmuşlar ve İran'ı Suriye'nin geleceğine yön verecek olan Cenevre görüşmelerinin dışında bırakmışlardır. Ancak İsrail bölgedeki mezhepsel grupların başat algısını ya da çıkarsal önceliklerini İran karşıtı bir düzleme çekemediği sürece İran'ın uluslararası platformlardaki dışlanmışlığının bu ülkenin Suriye'deki etki alanını ve müdahil konumunu azaltmada ciddi bir etkisi olmayacaktır. Ayrıca İran bölgedeki İsrail karşıtı grupların ideolojik ve maddi destek kaynağı olmaya devam ettiği sürece İsrail'in uluslararası arenada İran'ı itibarsızlaştırma konusunda kaydettiği aşamalar aynı oranda sahaya yansımaz. Bu nedenle İsrail'in bölgedeki İran etkisini azaltmak ya da dengelemek için sahadaki Müslüman gruplar ve toplumlar ile aynı dili konuşan,

⁴⁴ Hana LeviJulian, "Minister Kara InvitesSaudiMuftitoVisitIsrael", *JewishPress*, 15 Kasım 2017 (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017).

onların güvenine mazhar olmuş ve onlara yeni Ortadoğu yapılanmasında İran'ın kendileri için güvenilir bir müttefik olamayacağı mesajını verebilecek bir ortağa ya da ortaklara ihtiyacı vardır.

İsrail'in Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan ile artan iletişimi bu niteliklere sahip ortak arayışının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Aslında Körfez ülkelerinin çoğu ve İsrail İran'ın bölgedeki edimleri ve etki alanı hakkında benzer kaygıları paylaşmaktadırlar. Her iki tarafın da İran'ın silahlanması konusunda ciddi güvenlik endişeleri bulunmakta olup taraflar İran'ın desteklediği eylemci ve militan grupları önemli güvenlik tehditleri olarak algılamaktadırlar. İsrail'in Birleşmiş Milletler nezdindeki eski büyükelçisi Dan Gillerman'ın belirttiği üzere her ne kadar iki taraf arasında diplomatik anlamda köklü değişimleri beklemek için erken olsa da İran'ın bölgesel etkinliği ve ihtirasları hakkındaki ortak kaygıların taraflar arasında savunma ve stratejik işbirliği alanlarında arka kanal iletişiminin ve samimi ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. Bu ilişkiler Birleşmiş Milletler de dâhil olmak üzere birçok uluslararası platformda geliştirilmiştir.⁴⁵ İsrail'in ABD eski büyükelçisi Michael Oren'e göre "geçmiş 64 yıl boyunca İsrail ile Körfez ülkelerinin çıkarlarının bu denli örtüştüğü bir dönem olmamıştır. Körfez ülkeleri ve İsrail arasında Suriye, Mısır, Filistin meselesi ve İran konularında mutabakat vardır".⁴⁶ İsrail Körfez ülkelerinin söz konusu desteğini ve mevcut mutabakatı İran'ı ve bölgedeki İsrail karşıtı unsurları çevrelemek için kullanabilir. Suriye krizi bağlamında pekişmeye başlayan bu çıkar ortaklığı kriz sonrasında bölgenin yeniden inşa sürecinde de pekişerek devam ettirilebilir.

"Suudi Arabistan İran'a karşı İsrail'le birlik oluyor" (Karikatür: Spectator)⁴⁷

⁴⁵Brian Murphy, "Israel, Gulf in 'strange alliance' against Iran", *Times of Israel*, 20 Kasım 2013, <http://www.timesofisrael.com/israel-gulf-in-strange-alliance-against-iran/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁴⁶Herb Keinon, "Israel wanted Assad gone since start of Syria civil war", *Jerusalem Post*, 17 Eylül 2013, <http://www.jpost.com/Syria-Crisis/Oren-Jerusalem-has-wanted-Assad-ousted-since-the-outbreak-of-the-Syrian-civil-war-326328> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁴⁷Karikatür ve makale için bkz: "John R. Bradley, "Saudi Arabia has United with Israel against Iran – and a desert storm is brewing", *Spectator*, 11 Kasım 2017, <https://www.spectator.co.uk/2017/11/saudi-arabia-has-united-with-israel-against-iran-and-a-desert-storm-is-brewing/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

Körfez ülkelerinin yanı sıra Suudi Arabistan'ın da yeni dönemde İsrail'e İran'ı dengelemek açısından önemli katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir. Suudi Arabistan ve İsrail özellikle müttefikleri ABD'nin Suriye rejimine karşı kapsamlı bir askeri müdahaleyi desteklememesi ve nükleer anlaşma bağlamında İran'a daha yumuşak bir tavır sergilemesiyle birlikte birbirlerine daha da yakınlaşmışlardır. Hem İsrail hem de Suudi Arabistan İran'ı bölgedeki çıkar ve amaçlarına bir tehdit olarak görmektedirler. Suudi Arabistan'ın İran destekli Suudi karşıtı Şii gruplar (Bahreyn v.b.) hakkındaki endişeleri İsrail'in İran destekli Hizbullah ve İsrail karşıtı diğer gruplar hakkındaki endişeleriyle örtüşmektedir. Ayrıca her iki ülke de İran'ın nükleer silahlanması konusunda benzer kaygılara sahiptirler. Bu anlamda İsrail ve Suudi Arabistan'ın güvenlik çıkarları Suriye'deki krizin farklı aşamalarında birbirleriyle uyum içinde olmuştur. Bu ortak kaygı ve çıkarsal önceliklerden hareketle bundan sonraki süreçte iki ülke arasındaki işbirliğinin daha da gelişeceği öngörülmektedir. Son dönemde İsrail Genel Kurmay Başkanı'nın yapmış olduğu açıklamada İsrail'in Suudi Arabistan'la istihbarat paylaşımına hazır olduğunu ifade etmesi bu öngörüye doğrular niteliktedir.⁴⁸ Bu işbirliği çerçevesinde İsrail de Suriye krizi sırasında ve sonrasında Hizbullah'a ve İran destekli diğer gruplara karşı verdiği mücadelede Suudi Arabistan'dan gelecek istihbarat ve benzeri destekten yararlanabilme imkânına sahip olacaktır.

Bununla birlikte, İsrail -Suudi Arabistan ittifakı, İsrail karar alıcılarını Suudi Arabistan'ın desteklediği Suriye'deki bazı İslamcı militan gruplar ve bazı El-Kaide üyesi muhalefet gruplarıyla dolaylı olarak işbirliği yapıyor görünecekleri tuhaf bir duruma sokacaktır. Başka bir deyişle El-Kaide'yi açıkça kınayan İsrail karar alıcılarının Suudi Arabistan'la kuracakları kapsamlı bir işbirliği İsrail'in Suriye'deki Esad rejimini ve Hizbullah'ı dengelemek uğruna Suudi Arabistan destekli İslamcı militan gruplara ve El-Kaide bağlantılı muhaliflere verilen desteğe göz yummasına yol açabilecektir. Bu çerçevede, örneğin El-Kaide ile bağlantılı bir grup tarafından 19 Kasım 2013'te Beyrut'taki İran Büyükelçiliği'ne düzenlenen ve içlerinde İran'lı bir diplomatın da bulunduğu 23 kişinin ölümüyle sonuçlanan intihar saldırıları İran destekli Hizbullah'ın Suriye'deki müdahalelerine verilen bir yanıt olarak değerlendirilecek ve İsrail açısından rahatsız edici bir gelişme olarak addedilmeyecektir.⁴⁹

İsrail'in Suriye Krizi bağlamında İran'a yönelik stratejilerinde göz önünde bulundurması gereken önemli bir etmen de stratejik ortağı ABD ile olan ilişkilerindeki dengelerin korunması konusu olmuştur.

⁴⁸ "Israel willing to share Iran intelligence with Saudis", *Al Jazeera*, 16 Kasım 2017, <http://www.aljazeera.com/news/2017/11/israel-share-iran-intelligence-saudi-171116184214609.html> (Erişim Tarihi 17 Kasım 2017)

⁴⁹ "Al Qaeda-linked group claims Beirut bombings", *Reuters*, 19 Şubat 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/02/19/us-lebanon-blast-idUSBREA110BQ20140219> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Zira 2015 yılında ABD ve İran arasında gerçekleşen uzlaşısı ve yakınlaşma İsrail Başbakanı Netanyahu başta olmak üzere birçok İsrail yüksek düzey devlet yetkilisi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu doğrultuda İsrail, Trump'ın iktidara gelmesinden önce ABD'nin İran'a karşı askeri müdahaleyi geçici olarak dışlayan stratejisine tepki göstermiş ancak bunun ABD ile bölgedeki stratejik ortaklık ilişkilerini bozmasına izin vermemiştir. ABD'de Trump'ın iktidara gelişine kadar olan dönemde kendisini bölgede oluşan yeni güç biçimlenimine uydurmak durumunda kalan İsrail, İran ile mücadelesini düşük yoğunluklu bir yıpratma savaşı şeklinde İran-karşıtı grupları desteklemeye devam ederek ve örtülü operasyonlar düzenleyerek⁵⁰ (siber savaş vb.) yürütmek durumunda kalmıştır. Trump'ın ABD'yi İran'la yapılan nükleer anlaşmadan çekmeye yönelik yaklaşımı İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmış aynı zamanda İsrail ve Suudi Arabistan'ı ABD yönetimine bu konuda baskı yapma ortak paydasında bir araya getirmiştir.⁵¹

İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ve Suudi Veliht Prensi Muhammed Bin Salman'ın arasında İran Bayrağı (Foto: Reuters'e atfla *Vocal Europe*)⁵²

Aslında, bazı analistler için İran ve Amerika'nın çıkarları, Suriye'de kontrol edilemez Sünni İslamcı aşırılık yanlısı gruplar için güvenli bir liman olmasını engellemek noktasında örtüşüyor görünmektedir. Ancak İran bir yandan böyle bir engelleme gerçekleşirken diğer bir yandan da, İran destekli Şii grupların Suriye'nin iç siyasetinde ve Lübnan'da etkili olmasını arzu etmektedir. ABD'nin önceliği ise Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin sert Sünni aşırılığını tetikleyen politikalarını dengelemek ve kontrol altına almaktır.⁵³ ABD ve İran arasında sonuçları iyi hesaplanmış ve yöntemleri iyi tasarlanmış bir yakınlaşma, bölgede Sünni-Şii ayrımının yapı-bozucu etkisini azaltarak Suriye iç savaşının müzakere yoluyla sonuçlanma ihtimalini arttırmaya yardımcı olabilir. Ayrıca, böyle bir yakınlaşma, iç savaş sonrası dönemde Suriye ve Lübnanlı sosyo-ekonomik ve siyasi yapıları yeniden inşa etme sürecinde İran destekli

⁵⁰Kaye, Dalia Dassa. "Israel's Iran Policies After the Nuclear Deal", Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html> (Erişim Tarihi 16 Ekim 2017).

⁵¹Jack Thompson ve Oliver Thränert, "Trump Preparing to End Iran Nuke Deal", Center for Security Studies, Ağustos 2017, www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center.../pdfs/PP5-4.pdf (Erişim Tarihi 16 Ekim 2017).

⁵² Fotoğraf için bkz. "Are Israel and Saudi Arabia on the same page?", *Vocal Europe*, 1 Aralık 2017, <http://www.vocaleurope.eu/are-israel-and-saudi-arabia-on-the-same-page/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

⁵³"Time for Detente with Iran", *The Nation*, 02 Ekim 2013, s.3.

İslamcı grupların faaliyetlerini hem ABD hem de İsrail için daha öngörülebilir ve kontrol edilebilir hale getirebilecektir.

İsrail'in İran odaklı bir başka endişesi, Suriye krizi bağlamında İran ve Rusya arasındaki ilişkilerin doğası ve seyir yönüdür. Stratejik Tahminler ve Projeksiyonlar Merkezi (*Center of Strategic Estimations and Projections*) Genel Müdürü Sergey Grinyaev, Rusya'nın Suriye krizi konusundaki görüşünü, Suriye anlaşmasında İran'ın rolü ve Tahran'ın bölgede büyümekte olan nüfuz alanıyla ilgili Rusya'nın endişeleri üzerinden özetlemiştir:

"Rusya'nın bu konu hakkındaki konumu, İran'ın Suriye'deki olayların de facto katılımcısı olması gerçeğiyle bağdaşır. İslam Cumhuriyeti'nin bazı silahlı birimlerinin ülkedeki silahlı çatışmalara ve doğrudan katıldığı bir sır değildir. Bu oldukça izah edilebilir durumdur. Gerçek şu ki, İran liderliği Suriye'deki ihtilafı İran'a karşı muhtemel bir gerginlik tırmanışının işareti olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, son yıllarda İran yalnızca güçlü silahlı kuvvetlere sahip bir aktör olmakla kalmayıp aynı zamanda bölgesel olduğu kadar küresel sorunları formüle etme ve çözüme konusunda siyasi yetkinliğe de sahip tam donanımlı bir bölgesel oyuncu haline gelmiştir. Bu nedenle Rusya'ya göre İran'ın Cenevre-2 Konferansı'na tam katılımı gereklidir."⁵⁴

Bu çerçevede İsrail, Rusya'nın bölgede İran ve Suriye'ye olası desteğinden endişe etmektedir. Zira, Rusya'nın bölgedeki Amerikan ve Avrupa etki alanlarını daraltmak ve kendi etki alanını genişletmek için Ortadoğu'nun haydut devletlerini cesaretlendirmesi, İsrail güvenliği için ciddi tehlikelere neden olma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, hem Rusya hem de İsrail tarafından İran'ın Suriye'deki faaliyet alanı hakkında paylaşılan bazı ortak endişeler de bulunmaktadır. Her iki ülke de İran'ın Suriye krizine müdahil olma yoğunluğu ve yöntemleri hakkında farklı düzeylerde benzer kaygılara sahiptirler. Bununla birlikte, İsrail ve Rusya'nın bu konuyla ilgilenme yöntemlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Hem yöntemler hem de çıkarsal önceliklerde göze çarpan bu farklılıklar, İsrail ve Rusya'nın Suriye meselesine yaklaşımlarında gözlemlenebilir.

5. Suriye Krizi Bağlamında İsrail ve Rusya

İsrail, Rusların Esad rejimine olduğu kadar Suriye'deki İsrail karşıtı gruplara da yardım etmesinden endişe duymaktadır. İsrail, "oyun değiştiren" silahların Suriye destekli Lübnan Hizbullah'ına teslim edilmesinin, İsrail'in Suriye krizine askeri müdahaleye bile neden olabilecek kırmızı çizgilerinden birisi

⁵⁴"Russia's Stance on the Syrian Crisis", *The Voice of Russia*, 28 Aralık 2014, <http://www.globalresearch.ca/russias-stance-on-the-syrian-crisis/5362884> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).

olduğunu sürekli dile getirmiştir.⁵⁵ İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres, Rusya ve Çin'in Esad rejimine destek olmayı sürdüreceğine inanmadığını dile getirmişse de Rus ve Çinli üst düzey yetkililerin açıklamaları bunun aksini ima etmektedir.⁵⁶

Aslında Rusya açık bir şekilde Beşar Esad ve rejimine karşı doğrudan askeri bir harekete geçmeyeceğini açıklamış, rejime kriz öncesinde sağlanmakta olan Rus askeri desteği de bu dönemde devam etmiştir. Suriye ve Suriye destekli militan gruplara Rusya tarafından gerçekleştirilen yardıma İsrail'in tepkisi silah sevkiyatını hedef alan sınırlı ve hedef ve hedef/nokta saldırıları ile sınırlı kalmıştır. Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana, İsrail birkaç kez bu tür füze sevkiyatlarını Suriye sınırları içinde vurmuştur. Bu çerçevede Hizbullah'a Ocak 2013'te gönderilen gelişmiş uçaksavar füzelerinin, Mayıs 2013'te gönderilen İran yapımı Fetih 110 tipi füzelerin ve Suriye destekli silahlı gruplara Ekim 2013'te transfer edilmek üzere yola çıkan Rus yapımı SA-125 füzelerinin anılan unsurlara ulaştırılması İsrail'in gerçekleştirdiği hava saldırılarıyla engellenmiştir.⁵⁷

İsrail hava saldırıları aynı zamanda Ekim 2013 tarihinde Suriye destekli gruplara Rus yapımı SA-125 füzeleri taşıyan bir gemiyi hedef almıştır. Bu saldırılar dışında "İsrail istihbaratı sofistike füzelerin transfer edilmek üzere harekete geçtiğine dair duyumlar aldığıında" İsrail'in böyle sevkiyatları engellemeye yönelik birtakım gizli askeri operasyonda bulunduğu da belirtilmektedir.⁵⁸ Bu operasyonlarda Rusya doğrudan hedef alınmamakla birlikte İsrail'in güvenliğine zarar verebilecek her türlü silah yardımının engelleneceği mesajı tüm taraflara net bir şekilde verilmektedir.

Esad rejiminin varlığını sürdürmek bağlamında rejime silah sağlamayı sürdüren Rusya, Suriye rejimine uluslararası arenada diplomasi yoluyla da ciddi bir destek vermiştir. Bu doğrultuda Esad rejimini Birleşmiş Milletler zemininde arka çıkmış ve Suriye hükümetinin ülkede sivillere karşı yürüttüğü askeri operasyonları eleştiren veya kınayan çeşitli BM Güvenlik Konseyi açıklamalarını ve faaliyetlerini engellemiştir.⁵⁹ Zira Rusya uluslararası topluluk tarafından Suriye'ye karşı yapılacak herhangi bir

⁵⁵"Israel strikes Russian weapons shipment in Syria", *The Guardian*, 1 Kasım 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/nov/01/israel-strikes-russian-weapons-syria> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).

⁵⁶"Peres on Syria: Future without Assad is 'better'", *Today*, 12 Haziran 2012, <http://www.today.com/video/today/47779719#47779719>(Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).

⁵⁷*The Guardian*, 1 Kasım 2013 a.g.e.

⁵⁸A.g.e.

⁵⁹"Syria crisis: Russia blocks UN statement on Aleppo attacks", *BBC News Middle East*, 9 Ocak 2014 <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25663616> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).

harekette kontrolü elinde tutmak istemektedir. Bu anlamda, Rusya bir yandan Esad rejimi ile uluslararası toplumla arasındaki diplomatik ilişkiler üzerinde tam bir denetim sağlamayı amaçlarken diğer yandan Esad rejimine yöneltilen eleştirilere karşı durarak⁶⁰ Suriye'deki konumunu ve rejimle olan müttefiklik ilişkisini pekiştirmektedir.

Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin ve İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu (Foto: MarclsaI Salem)⁶¹

Rusya'nın Suriye'ye diplomatik koruma ve silah desteği sağlamasının ana yönlendirim kaynağı "batılı toplumların egemen bir devlete kendi belirledikleri siyasi meşruluk standartlarını dayatmalarına" direnerek olası bir zora dayalı rejim değişikliğinin Rusya Federasyonu'nda, Bağımsız Devletler Topluluğunun diğer üyelerinde ve Rusya'nın müttefiki olan rejimlerde yaratabileceği yıkıcı etkilerin önünü almak olmuştur.⁶² Rusya Suriye'deki etkin konumuna güvenerek ülkedeki krizi bölgedeki etki alanını genişleterek korumak ve kendi liderliğinde yürütülecek bir barış süreci aracılığıyla⁶³ ulusal, bölgesel ve uluslararası çıkarlarına ulaşmak doğrultusunda Batılı muhataplarıyla pazarlıklarını sürdürebilmek için bir fırsat/araç olarak değerlendirmektedir.

⁶⁰ "Russia says U.N. report on Syria attack preconceived, political", *Reuters*, 18 Eylül 2013
<https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-russia/russia-says-u-n-report-on-syria-attack-preconceived-political-idUSBRE98H08X20130918> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015)

⁶¹Fotoğraf için bkz. "Putin tells Netanyahu S-300 missiles not a threat to Israel", *Y-Net News*,
<https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4647143,00.html> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

⁶²Roy Allison, "Russia and Syria: explaining alignment with a regime in crisis", *International Affairs*, Cilt 89, No 4, Temmuz 2013, s. 795-823.

⁶³A.g.e.

Bu anlamda Rusya Suriye'de Batılı muhataplarıyla ilişkisini acil durum eşgüdümüne indirgeyecek bir yönetilemez bir kaos durumu istememektedir. Rusya'nın bu kaygısı ülkede yönetilebilir bir bölünmüşlük ve kriz ortamını tercih eden İsrail'in güvenlik öncelikleriyle de örtüşmektedir. Zira hem Rus hem de İsraili karar alıcılar Suriye krizinin doğru yönetilemezse tüm bölgeyi etkisi altına alacak İslamcı bir kalkışmaya dönüşmesinden endişe duymaktadırlar. Bu anlamda her iki ülke Suriye'de ve bölgede radikal İslamcı silahlı grupların kontrol edilemez ölçüde güç kazanmasını ve kendilerine tehdit oluşturabilecek faaliyetlerini engellemek konusunda çıkar birliğine sahiptirler.⁶⁴

Bu bağlamda Rusya ile İsrail'in çıkarlarının çatıştığı alanların Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimine verdiği etkin askeri ve diplomatik destek olduğu görülmektedir. İsrail Esad rejiminin diğer unsurlar üzerinde tahakküm kurabilecek bir yetkinliğe sahip olmasını kendi güvenlik çıkarları için ön gördüğü yönetilebilir bölünmüşlük stratejine zarar verebileceği kaygısını taşımaktadır. Nitekim Rusya ve İran desteğini almış güçlü ve otoriter bir Suriye İsrail'in güvenliğine orta vadede konvansiyonel bir tehdit oluşturabilecektir. Mevcut durumda İsrail Suriye rejimine verilen aralarında füze teknolojilerinin de bulunduğu modern silah sistemlerinin kendi güvenliğine bir tehdit oluşturacağını değerlendirmektedir.

İsrail ile Rusya'nın çıkarlarının örtüştüğü temel alan ise Suriye'deki krizin yönetilebilir kılmaya devam etmektir. Bu çerçevede İslamcı radikal silahlı grupların çevrenmesi ve faaliyetlerinin kontrol dışılaşmasına izin verilmemesi iki ülke arasındaki önemli eşgüdüm ve işbirliği alanlarından biridir. İki ülke de yönetilebilir olmaktan çıkan bir krizin kendi ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenlik çıkarlarına zarar verebileceğini değerlendirmektedirler. İsrail açısından bakıldığında Rusya'nın Suriye'deki statükoyu sürdürmedeki rolü İsrail'in en azından kısa dönemli pragmatik güvenlik stratejisiyle örtüşmektedir. Bu dönemde İsrail-Rusya ilişkileri düzleminde her iki tarafın da temel önceliği askeri faaliyetler konusunda iletişim ve eşgüdümü kaybetmemek ve böylece Rusya-Türkiye arasında yaşanan uçak düşürme krizi gibi olaylarla karşılaşmamak olmuştur.⁶⁵ Bununla birlikte Putin ile Netanyahu arasındaki ilişkilerin olumlu görüntüsü ve Rusya'nın krizin belirli aşamalarında İsrail'in Lübnan'daki Hizbullah hedeflerini vurmasına engel olmaması gibi etmenler⁶⁶ iki ülkeyi kısa dönemli ortak güvenlik çıkarları bağlamında yakınlaştırmaktadır. Ancak Rusya'nın Esad rejimiyle olan stratejik işbirliği ve İran ile imzaladığı silah

⁶⁴Dmitri Trenin, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", *Carnegie Moscow Center*, <http://carnegieendowment.org/files/Brief-Trenin-RussiaSyria1.pdf> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁶⁵Jan Busse, ItamarGazala, RemKorteweg, RobyNathanson ve WernerPuschra (der.), "Russia in theMiddle East: EU &Israeliperspectives", Theannualmeeting of theIsraeli-EuropeanPolicy Network (IEPN), Herzliya, 26-27 Eylül 2016 <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/israel/13116.pdf> (Erişim Tarihi 12 Eylül 2017).

⁶⁶A.g.e., s.2

anlaşmaları (10 milyar dolarlık S300 füze sistemleri anlaşması gibi)⁶⁷ iki ülke arasında güvenlik alanında uzun dönemli bir çıkar birlikteliği inşa etme olasılığını karmaşıktırmaktadır.

6. Suriye Krizi Bağlamında İsrail-Çin İlişkileri : “Yeni Bir Balayı” mı, Çıkar Çatışması mı?

Çin, dış politika yapma ve uygulama süreçlerinde dünyayı bölgesel bloklar olarak görmektedir.⁶⁸ Ortadoğu da Çin'in nüfuz alanını genişletmek niyetinde olduğu önemli bloklardan birisidir. Bu amaçlara ulaşmak doğrultusunda bölgesel aktörlerle ortaklıklar geliştirme arayışındadır. Dolayısıyla, Suriye krizinde Çin, taktiksel duruşunu bölgedeki değişen koşullar ve dengeler doğrultusunda farklı şekillerde düzenleme ve değiştirme stratejisi izlemiştir. Bu bağlamda Çin, Suriye ihtilafında Esad rejimi de dâhil olmak üzere herhangi bir partiyi desteklemediğini açıklamıştır. Bunun sebebi hem İsrail'in hem de Suriye'deki Esad rejiminin, bölgedeki hedeflerini geliştirmek için Çin'e önemli girişim fırsatları sunmasıdır. Aslında, Çin 2011 yılında Suriye'de başlayan çatışmalar öncesinde Esad rejiminin en büyük ticaret ortağı durumundaydı. Bu dönemde Suriye'nin Çin'e yaptığı ihracat 2,5 milyar dolara ulaşmış ve Çin Suriye petrol endüstrisinde Esad rejiminin ana ortağı olmuştur.⁶⁹

Çin, Suriye hükümetini kınayan ve yaptırımlarla tehdit eden üç Güvenlik Konseyi kararını veto etmiş ve bu konuda Rusya ile birlikte Esad rejiminin yanında tavır almıştır.⁷⁰ Çeşitli üst düzey Çinli yetkililer muhataplarına ve dünya kamuoyuna, Çin'in Suriye krizine dış aktörlerden herhangi bir müdahale görmek istemediğini iletilmişlerdir. Çin Suriye'de iç savaş ve kaos istemediğini de ilan etmiştir. Çin'in Suriye krizi bağlamında ana söylemi Suriye'nin içişlerine müdahale edilmemesi ilkesine dayanmaktadır. Bu çerçevede Çinli karar alıcılar uluslararası kamuoyuna yansıyan görüşmelerde ve açıklamalarında Suriye'nin geleceğinin ABD başta olmak üzere yabancı ülkeler tarafından değil bizzat Suriye halkı tarafından belirlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁷¹

⁶⁷A.g.e.

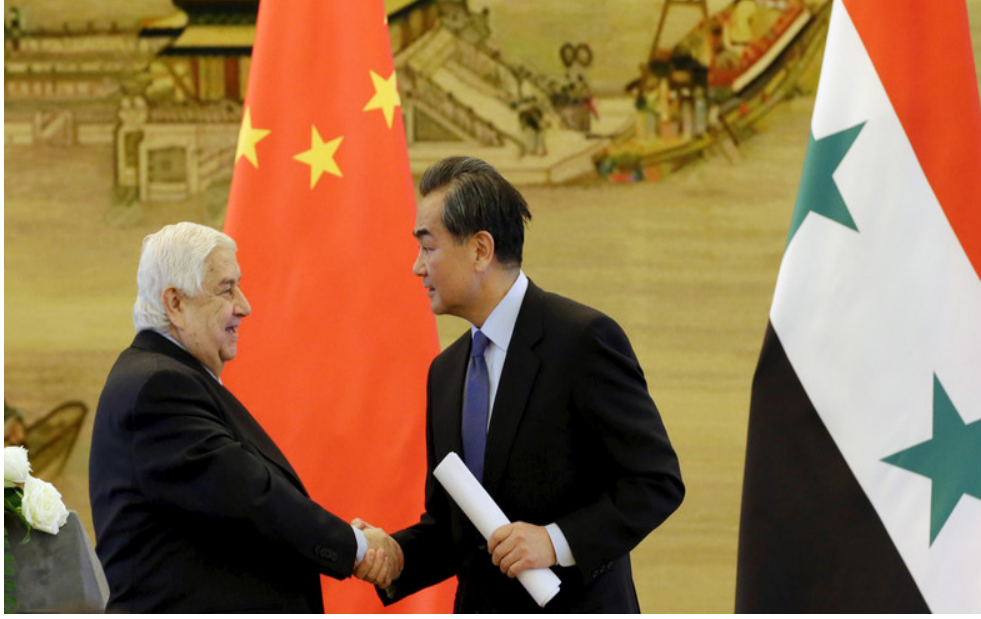
⁶⁸"No one wants to take charge in G-Zero world", *New Statesman*, 7-13 Haziran 2013, s. 4-5.

⁶⁹Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and its Implications", *MediterraneanQuarterly*, Cilt 24, No 1, 2013, s.9.

⁷⁰"Syria crisis: Russia blocks UN statement on Aleppo attacks", *BBC News Middle East*, 9 Ocak 2014
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25663616>(Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁷¹ "Beijing's Brand Ambassador: A Conversation With Cui Tiankai", *Foreign Affairs*, Haziran-Temmuz 2013, Cilt 92, No 4, s.10-17.

Bu noktada, Çin'in esas önceliği ABD'nin ve müttefiklerinin güvenlik çıkarları doğrultusunda Suriye'de gerçekleştirilecek olası bir zora dayanan rejim değişikliğine izin vermemek olmuştur.⁷² Resmi açıklamalarda da belirtildiği üzere Esad rejiminin Çin'in ulusal ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarını güvence altına almadan önce devrilmesi, Çin'in bölgedeki dış politika amaçları ve öncelikleri arasında yer almamaktadır.

Suriye Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Valid el Muallim ve Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Pekin Görüşmesi, 24 Aralık 2015 (Foto: Reuters)⁷³

Kalkışmaların ilk aşamalarının yaşandığı Ağustos 2012'de Wu Sike, Çin'in Suriye krizine yönelik pozisyonunu şöyle özetlemiştir:

"Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki durum hakkındaki temel duruşuyla ilgili olarak, Çin, öncelikle bölgedeki ülkelerin kendi içişleri ile ilgilenme haklarını onaylamakta ve halkın değişim ve gelişim taleplerine saygı duymaktadır. Dahası, bazı ülkelerin siyasi değişim ile dönüşümünü desteklemekte ve ülkelerin ve halklarının ulusal koşullarına en uygun kalkınma yolunu bulma yeteneğine sahip olduklarına inanmaktadır. İkincisi, Çin, bölgedeki ilgili tarafların siyasi diyalog yoluyla farklılıkları azaltacağı, barışçıl çözümler arayıp, şiddet ve silahlı çatışmalardan kaçınacaklarını ve mümkün olan en kısa sürede istikrar ve düzeni sağlayacağını ümit etmektedir. Üçüncüsü, Çin uluslararası topluluğa ve bölgedeki ülkelere, Birleşmiş Milletler Kuruluş Sözleşmesi'ne ve uluslararası yasaların normlarına saygı göstermek, gerginliği azaltmak için yapıcı bir rol oynamak ve dış askeri müdahale veya yaptırımlara karşı çıkmak için çağrıda bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Suriye'nin istikrarı ve yeniden yapılanması sürecinde öncü rol oynamalı ve bölgesel örgütlerin sesleri daha etkin bir şekilde duyulmalıdır. Dördüncü olarak, Çin uluslararası topluluğu bölgeyle olan ekonomik yardım ve işbirliğini güçlendirmeye, Filistin-İsrail tartışmalarına ve İran'ın nükleer sorununa çözümler üretmeye ve bölgesel istikrar ve kalkınma için uygun koşullar yaratmaya çağırılmaktadır."⁷⁴

⁷²Ted Galen Carpenter, a.g.e., s.10.

⁷³ Fotoğraf için bkz: "China seeks closer military ties with Syria", *Al Arabiya*, <https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2016/08/16/China-seeks-closer-military-ties-with-Syria.html>, (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

⁷⁴Wu Sike, "China's Efforts to Help Solve the Crisis in Syria Can Withstand Test of Time", *China Today*, Ağustos 2012, s.35.

Yine bu dönemde Çin, Ekim 2012'de Suriye'deki ihtilafı çözmek için *Dört-Nokta Önerisi* 'ni sunmuştur. Çin'in teklifinde belirtilen dört nokta şöyledir:

1. Uluslararası arabuluculuk çabalarına destek vermek
2. İç savaşın tüm mağdurlarına askeri ve siyasi herhangi bir koşul öne sürmeden insani yardım sağlamak
3. Ülke içinde bölgesel ateşkese aşamalı bir şekilde uygulamaya geçirmek
4. Çatışmaya taraf olan partiler geçiş sürecine katılmak için müzakere organlarına bağlı/yandaş olan yapıları tanırlarken Suriye hükümet kurumlarının işleyişini desteklemek.⁷⁵

Bu öneriler dizgesinde Çin hükümeti Suriye'de iç savaşı sonlandırma nihai amacına ulaşma bağlamında uluslararası toplum tarafından Suriye'de savaşıyan grupları arasındaki farklılıkların yönetişimine dair hangi yöntemlerin takip edilmesinden yana olduğunu açıkça belirtmemiştir. İlk bakışta Çin uluslararası topluma Suriye'ye barış getirme konusunda herkesle işbirliğine açık olduğu ve Suriye krizine ABD ile İsrail gibi ülke dışı aktörlerin tek taraflı müdahalesine direneceği mesajlarını veriyor görünmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Çin'in bu insani söyleminin bu ülkenin Rusya ile pragmatik bir işbirliği içinde ABD öncülüğünde Suriye'deki Esad rejimini daha ABD dostu bir rejimle değiştirmeyi amaçlayacak tek taraflı bir müdahalenin önünü kesmek için yürüttüğü çevreleme politikasının kılıfı olabileceği kaygısını taşımaktadırlar.

İsrail resmi makamları Suriye krizi bağlamında İsrail-Çin ilişkilerinde İsrail'in güvenlik çıkarlarıyla ABD'nin kaygıları arasındaki dengeyi gözetmeye özel bir hassasiyet göstermişlerdir. Ancak İsrail ile Çin arasındaki gerek ekonomik gerekse askeri ilişkilerin yeni bir balayı dönemine girdiği bir tarihsel dönemde söz konusu dengeyi korumak İsrail karar alıcıları açısından daha zor bir hale gelmiştir.⁷⁶ Bu anlamda her iki ülkenin de Suriye krizine yönelik politikaları ve stratejileri kendi aralarındaki yenilenen operasyonel işbirliğinin değişken dinamiklerinden ve İsrail'in bu işbirliğine yönelik ABD tepkilerini yatıştırma hassasiyetinden bağımsız değildir.

⁷⁵"China Presents a Four-Point Proposal for Resolving the Civil War in Syria", *New York Times*, 1 Kasım 2012, http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/middleeast/syria.html?_r=0 (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁷⁶Sam Chester, "As Chinese-Israeli Relations Enjoy a Second Honeymoon, America Frets", *Tablet*, 28 Haziran 2013, <http://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/136348/china-israel-united-states> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Çin Devlet Başkanı Ş Cinping ve İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu delegeleriyle birlikte
9 Mayıs 2013, Pekin (Foto AP- Kim Yung Hun)⁷⁷

İsrail-Çin askeri bağlarının iyileştirilmesine ve yenileştirilmesine yönelik girişimler 2011 yılında başlamış, 2012 yılında iki ülke arasında gerçekleştirilen ve askeri ve istihbarat görevlilerinin katıldığı resmi ziyaretlerle hız kazanmıştır. Bu süreçte İsrail askeri yapılanmasının en kilit isimlerinden birinin Çin'e büyükelçi olarak atanması, iki ülke arasında yeni örtülü silah anlaşmalarını ve Ortadoğu'da askeri istihbarat değişimini de içeren kapsamlı bir askeri işbirliğinin pekişmesine iki ülke tarafından verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸

Her iki ülke de Suriye'de yönetilemez bir kaos durumunu güvenlik çıkarlarına uygun görmemektedirler. Bu bağlamda özellikle IŞİD ve El-Kaide bağlantılı grupların kontrol edilemez bir güç kazanması hem İsrail'in hem de Çin'in Ortadoğu için ön gördüğü yeni politik-ekonomik ve jeostratejik yapılanmanın gerek koşullarıyla ters düşmektedir. Bu noktada Çin'in temel önceliklerinden biri Suriye'de rejim karşıtı grupların saflarında çatışmaya katılmış çok sayıda Doğu Türkistan'lı militanın kriz sonrasında ülkelerine dönerek Çin'in iç güvenliği açısından özellikle Şıncan bölgesinde ciddi bir tehdit oluşturmasıdır.⁷⁹ Bu nedenle Çin'in söz konusu militanların hareketlerini kontrol edebilmek için hem Suriye rejimiyle hem de İsrail'le dengeli bir istihbarat ve askeri işbirliğini sürdürmesi gerekmektedir.

⁷⁷Fotoğraf için bkz. "(China -Israel) Chinese President Xi Jinping meetingwithIsraeli Prime Minister Benjamin Netanyahu, along with their delegates", *World Politics Review*, 9 Mayıs 2013, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/19067/israel-deepens-asia-ties-in-gradual-realignment-of-foreign-policy>.

⁷⁸A.g.e.

⁷⁹Mordechai Chaziza, "Syria's Civil War: Stage for Greater Chinese Involvement in the Middle East?", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 20, No 2 (Summer 2016), s.2

Çin'in Ortadoğu'ya ve dolayısıyla Suriye'ye yönelik artan ilgisinin bir başka nedeni ise Çin'in son dönemde batıya açılma vizyonunun kilit bileşenini oluşturan ve tarihsel İpek Yolu'nu daha kapsamlı bir şekilde yeniden canlandırmayı hedefleyen "Tek Kuşak Tek Yol" inisiyatifi bağlamında bu yolun geçtiği Ortadoğu'da istikrar ve çatışma yönetimi arayışında olmasıdır.⁸⁰ Çin'in Ortadoğu'daki etki alanını da geçmişle kıyaslanamayacak şekilde arttıracığı ön görülen bu inisiyatif, Çin karar alıcıları ve uygulayıcıları açısından bu bölgedeki gelişmelere daha fazla vakıf ve dâhil olma gerekliliğini de doğurmuştur. Bu kapsamda Suriye krizi de bir yandan Çin'e Ortadoğu'daki gelişmelere daha fazla müdahil olma olanağını verirken diğer yandan bölgedeki dengeleri de daha çok bileşenli ve karmaşık bir hale getirmiştir. Çin açısından değerlendirildiğinde Suriye krizi Çin'e bu bölgede güvenlik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda doğru adımlar atabilmek için sahil istihbarata ve sürdürülebilir lojistik desteğe erişebileceği güvenilir uğrak limanlarına (*ports of call*)⁸¹ ihtiyaç duyacağı görülmektedir. Bu noktada İsrail istisnai stratejik konumu ve askeri/istihbarat yetenekleri sayesinde Çin için önemli bir işbirliği ortağı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, İsrail'in dış politikasına yönelik en büyük zorluk, Akdeniz'deki Amerikan ve Çin güvenlik çıkarlarını dengelemektir. Zira ABD, özellikle İsrail ve Çin arasında yeni bir gizli silah ticaretinin yeniden canlandırılmasıyla ilgili söylentiler konusunda aşırı duyarlıdır. Arap Baharı sonrası dönemde İsrail ve Çin'in çıkarları daha önce hiç olmadığı kadar örtüşmeye başlamıştır. Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'deki karışıklıkların ardından Ortadoğu'da yaşanan değişim ve dönüşümler iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik ortaklığın yeğînleşmesine/kuvvetlenmesine yol açmıştır. 2011 yılında başlayan Arap Kalkışmaları sonrasında İsrail ve Çin Ortadoğu'daki bölgesel krizler bağlamında Mısır, Filistin ve hatta İran gibi ülkelere karşı duruşlarını iki ülke arasındaki retorik farklılıklarına rağmen daha eşgüdümlü bir hale getirmeye başlamışlardır.⁸²

Suriye krizi özelinde Çin'in güvenlik çıkarları Suriye'de kendisine Ortadoğu'daki siyasi ve ekonomik etki alanını genişletmesine izin verecek Çin destekli bir rejimin güvencesinde sağlanacak olan istikrarın ve statükonun sürdürülebilirliğiyle bağlantılıdır. Bu noktada her ne kadar Çin'in Suriye'de istikrarlı bir siyasi rejimin sağlanmasıyla bağdaşık güvenlik öncelikleri İsrail'in güvenlik çıkarlarıyla bir çatışmasa da,

⁸⁰Christina Lin, "Can China and Israel reconcile their interests in Syria?", ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security, No. 482, Mayıs 2017, s. 4. <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/resources/docs/ISPSWCan%20China%20and%20Israel%20Reconcile%20their%20Interests%20in%20Syria.pdf> (Erişim Tarihi 12 Eylül 2017).

⁸¹ Sam Chester, 2013, a.g.e.

⁸²Sam Chester, 2013, a.g.e.

Suriye’de istikrarı sağlayacak olan rejimin niteliği ile ilgili iki ülkenin yaklaşımları arasında ciddi nüanslar bulunmaktadır. Örneğin İsrail, ülkedeki muhalif gruplar İsrail’i tanımaya ve kendi güvenlik çıkarlarını İsrail’in çıkarlarıyla eşgüdümlü bir hale getirmeye hazır oldukları sürece Suriye’de Esad rejiminin var ya da yok olmasına aldırmayacaktır. Bir başka deyişle Çin’den farklı olarak İsrail Suriye’de Esad rejiminin varlığını ülkedeki yönetilebilir bölünmüşlüğü, istikrarın ya da mevcut durumun devamının mutlak güvencesi olarak değerlendirmemektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Şi Cinqing ve İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Pekin
21 Mart 2017. (Foto: Reuters/EtienneOliveau)⁸³

Zira İsrail açısından Suriye’de İsrail’in tanınmasına karşı koyabilecek herhangi bir birleşik siyasi güç yapılanmasından mahrum yönetilebilir bir bölünmüşlük, Esad rejimi altında yeniden yapılanma ihtimali taşıyan olası bir yeni güç ekseninden daha tercih edilebilir bir durumdur. Çin ise Suriye’ye yönelik güvenlik politikalarını tasarlarken ve uygulamaya koyarken ülkedeki mevcut durumun devamı ve istikrar için Esad rejiminin desteklenmesi gerektiği öngörüsünden hareket etmektedir. Benzer yaklaşım farklılıklarının iki ülkenin Suriye krizine müdahil olan dış güçlere yönelik tavır ve dış politika tercihlerinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim örneğin Çin, ABD’nin Suriye krizine müdahalesini uluslararası ve bölgesel platformlarda açıkça eleştirmekten çekinmezken İsrail ABD ile ilgili dış politika öncelik, tercih ve söylemlerini belirlerken stratejik ortağı ABD’ye olan yükümlülükleriyle Çin ile pekiştirmeye başladığı askeri ve ekonomik bağların gereklilikleri arasında hassas bir denge sağlamaya çalışmaktadır.

7. İsrail’in Suriye Krizi’ndeki olası rolü ve Suriye’nin Geleceği Bağlamında Güvenlik Öncelikleri:

Suriye’nin geleceği hakkındaki İsrail’in çıkarsal önceliği “yönetilebilir bölünme” olarak tanımlanabilir. İsrail, uluslararası arenada İsrail’in taleplerine direnecek güçlü bir Esad benzeri rejimi

⁸³ Foto: Etienne Oliveau, “China’s Xi tells Israel that peaceful Middle East good for all”, *Reuters*, 21 Mart 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-israel/chinas-xi-tells-israel-that-peaceful-middle-east-good-for-all-idUSKBN16S10E> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

istememektedir. İsrail için en iyi durum senaryosu, İsrail gözetim ve kontrolü altında “başarısız bir devlet”in idamesi olacaktır. Bununla birlikte, İsrail güvenlik yapılanması Suriye’de tamamen kontrol edilemeyen bir kaos durumu istememektedir.

Suriye’deki gelecek senaryosu hangi siyasi/ekonomik ve askeri gidim izini takip ederse etsin, İsrail’in Suriye krizine karışmama lüksü bulunmamaktadır. Suriye krizinin de bir kez daha göstermiş olduğu üzere Arap ulus devletleriyle geniş ölçekli bir konvansiyonel savaş olasılığının azalması İsrail’in güvenlik doktrininde gerek taktiksel gerekse operasyonel anlamda bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşüm çerçevesinde İsrail’in temel tehdit tanım ve algıları Arap ulus devletlerinin her türlü askeri yetkinliklerine karşı hazırlıklı olmayı önceleyen geleneksel devlet merkezli yaklaşımlardan belli bir merkezi olamayan devlet dışı tehditleri de göz önünde bulunduran çok boyutlu bir yaklaşıma evrilmiştir. İsrail dış politikasının temel bileşen ve prensipleri düşünüldüğünde İsrail politika yapıcı ve uygulayıcıların Suriye krizinin değişik aşamalarında aşağıda irdelenen stratejilerden birini ya da birden fazlasını İsrail güvenlik çıkarları doğrultusunda dönüşümlü ya da etkileşimli olarak uygulamaları muhtemeldir.

“Diplomatik istihbarat” ve “istihbarat diplomasisi” İsrail dış politikasının vazgeçilmez bileşenleridir. Bu bağlamda İsrail güvenlik, istihbarat ve diplomasi yapılanmaları Suriye’de süregelen bölünmüş ve karmaşık durumu kontrol altında tutabilmek için alanda ve uluslararası arenada mümkün olduğunca fazla bilgi toplamaya ve bu bilgileri İsrail güvenlik doktrin-sistematigi içinde öncelikli güvenlik çıkarları doğrultusunda değerlendirmeye devam edeceklerdir. Bu bilgiler İsraili karar alıcılar tarafından İsrail’in Suriye odaklı kısa, orta ve uzun vadeli güvenlik çıkarlarını korumak; ülkedeki militan gruplar arasındaki rekabeti ülkedeki durumu daha yönetilebilir kılmak için kullanmak; gruplar arasındaki bölünmüşlüğü İran, Rusya, Çin, Türkiye, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerine karşı araçsallaştırmak doğrultusunda kullanılabilir. Bu noktadan hareketle bundan sonraki süreçte de İsrail’in istihbarat diplomasisini hem bölge içinde hem de bölge dışında Suriye’deki bölünmüşlüğü yönetebilme yetkinliğini arttırmak/pekiştirmek amacıyla kullanacağı ön görülebilir.

İsrail’in Suriye’deki belirsizliği güvenlik çıkar ve öncelikleri doğrultusunda yönetebilmek için uygulayacağı diğer bir stratejinin ise bölge içi ve dışı aktörlerle gerçekleştireceği kısa vadeli-hedef odaklı ittifaklar ve pragmatik işbirlikleri olacağı değerlendirilebilir. Bu tür bir stratejik eylem planı kapsamında İsrail’in Suriye’de yeni müttefikler devşirmesi, mevcut ittifaklarını pekiştirmesi ve güvenlik öncelikleri doğrultusunda Suriye’deki çeşitli militan ve sivil gruplarla hedef odaklı yeni araçsal işbirlikleri kurma yönünde faaliyetlerde bulunması beklenebilir. İsrail’in Suriye krizine etki eden dış aktörlerin iç dinamiklere etkisini dengelemek ya da bu etkinin kendi güvenliğine yönelik bir tehdide dönüşmesini engellemek için

bölgesel veya bölge dışı aktörlerle (Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, Körfez Ülkeleri vb.) kısa vadeli hedef odaklı stratejik ittifaklar kurma arayışını sürdürmesi de ihtimal dâhilindedir.

İsrail'in Suriye'deki bölünmüşlüğü ve bölgedeki hassas dengeleri yönetme yolunda geliştireceği stratejik eylem planının önemli unsurlarından biri de kitle imha silahlarının kontrolü ve bu silahların İsrail güvenliğine tehdit oluşturabilecek silahlı unsurların eline geçmesini engellemek yönünde uygulamaya konulacak bütünlüklü bir güvenlik stratejisidir. Bu strateji doğrultusunda İsrail'in Suriye'deki kimyasal ve biyolojik silahların denetimini gerçekleştirmek üzere kurulacak tüm bölgesel ve uluslararası mekanizmaların kuruluşuna ve faaliyetlerine bu mekanizmalara istihbarat diplomasisi aracılığıyla bilgi sağlayarak destek vereceği öngörülebilir. Ancak, İsrail'in Suriye özelinde kitle imha silahlarının denetimi konusunda göstereceği hassasiyetin benzerini — kendi güvenlik çıkar ve önceliklerinden de yaşamsal bir taviz vererek — kendisi de dâhil olmak üzere kitle imha silahlarından arınmış bir Ortadoğu ideali doğrultusunda göstermesi en azından kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Bundan ziyade İsrail'in Suriye'deki mevcut durumdan faydalanarak bölgedeki silahlanma çabalarını meşru kılmak için araçsallaştırabileceği görülmektedir. Zira Suriye krizi İsrail'e kendi nükleer yetkinlikleri bağlamında yürütmekte olduğu "muğlâklık politikasını" haklı göstermek açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Kriz ayrıca İsrail'e uluslararası toplum nezdinde bölgedeki Suriye ve İran gibi "haydut devletlere" (*rough state*) karşı daha caydırıcı olabilmek için bu tür askeri yetkinliklere sahip olması gerektiğini gösterme imkânı sağlamıştır.

Bu stratejik düzlemde İsrail, muhtemelen, hedef odaklı ve sınırlı askeri operasyonlar yoluyla kitle imha silahlarının Hizbullah'ın ve diğer İsrail karşıtı silahlı grupların eline geçmesini önleme politikasını sürdürecektir. Ancak İsrail'in silah transferini kesme çabaları bölgede bu grupları destekleyen ülkelerle İsrail arasında gerilimin artmasına neden olabilir. Mücadelenin kontrol dışına çıkması durumunda çatışmanın düşük yoğunluklu ve kontrollü bir vekâlet savaşından bölge genelinde konvansiyonel bir mücadeleye evrilmesi ihtimal dışı değildir. Bu nedenle, İsrail'in özünde sınırlı ve hedef odaklı askeri müdahalelere dayanan bu politikası İsrail'in krizin ilerleyen aşamalarında Suriye rejimi, Hizbullah ve hatta İran'a karşı yürütülecek olası bir topyekûn savaşa (2006 Lübnan Savaşı gibi) hazırlıklı olma gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Bu stratejiler matrisi içinde İsrail, Suriye krizinin bölgede İsrail karşıtı sistematik (veya sistematik olmayan) askeri/siyasi bir mücadeleye dönüşmesini engellemek için belli başlı ön alıcı tedbirlere başvurabilir. Bu doğrultuda Suriye toprakları İsrail, Esad Rejimi ve İran arasında yıpratmak ve vekâlet savaşlarının yürütüldüğü bir mücadele alanına dönüştürülebilir. Zira İran hâlihazırda Suriye'deki kargaşanın arkasında İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğunu açıkça beyan etmiştir. Ayrıca bölgedeki İsrail karşıtı aktörleri İsrail'in komplolarına karşı tavır almak ve hareket geçmek konusunda da

cesaretlendirmektedir. Bu gelişmeler karşısında İsrail'den İran'ın düşmanca hareketlerine karşı savunma ve koruma tedbirlerini alması ve uygulamaya koyması beklenebilecektir. Bu kapsamda Suriye içindeki ve dışındaki İran destekli silahlı grupların faaliyetlerini etkisizleştirmeye yönelik operasyonlar düzenlemek ve İran istihbarat ve güvenlik teşkilatlarının Suriye'deki örtülü operasyonlarını engellemek gibi savunma/koruma tedbirleri İsrail'in Suriye'deki çevreleme stratejisinin ve krize müdahil olma yetkinliğinin temel sacayaklarını oluşturacaktır. Bu karşılıklı stratejiler mücadelesi bağlamında İsrail'in temel güvenlik önceliklerinden biri Suriye iç savaşının bölgesel bir Arap-İsrail (ya da İslam-Musevilik) savaşına dönüşmesini engellemek olduğu için İsrail'in askeri operasyonlarını ve silahlı mücadelesini bölgeye yaymaktansa belirli hedeflere yönelik belli süreler içinde gerçekleştireceği ön görülebilir.

İsrail'in Suriye'deki bölünmüşlüğü kendisi açısından yönetilebilir kılma doğrultusunda uygulayacağı stratejik eylem planının önemli bileşenlerinden biri de devletlerin son yıllarda dış politika amaçlarına ulaşmak için etkin bir şekilde kullanmaya başladıkları kamu diplomasisidir. İsrail'in bölgedeki toplumlar ve Suriye'deki gruplar arasındaki algısını olumsuzdan olumluya çevirmek amacıyla yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin en önemlilerinden biri de İsrail-Suriye sınırında iç savaşta çatışmalar sırasında yaralanmış sivillere sağladığı tıbbi yardım ve hizmetlerdir. İsrail sınır güvenlik birimleri sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan Suriyelileri sınır hattı tel örgülerine yakın olan Zfat gibi İsrail kasabalarına nakletmişlerdir. Bu kasabalarda bulunan hastanelerde İsraili doktorlar yaralıları tedavi edip sonrasında kendilerini Suriye'deki köylerine geri göndermişlerdir.⁸⁴ Bu ve benzeri kamu diplomasisi faaliyetleri yıllardır Esad rejimi tarafından sürdürülen İsrail karşıtı propagandayı etkisizleştirerek Suriyeliler arasında daha İsrail yanlısı bir tanıtıma destek vermeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından İsrail-Suriye sınırında uygulamaya konan "İyi Komşu Harekati" (*Operation Good Neighbor*) bu çalışmanın önemli sacayaklarından birini oluşturmaktadır.⁸⁵

⁸⁴Kevin Connolly, "The victims of Syria's war finding care in Israel", *BBC*, 25 Kasım 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24998618> (Erişim Tarihi 17 Eylül 2017).

⁸⁵Israel Defense Forces, "Operation Good Neighbor: Inside the IDF's effort to provide aid to Syria", IDF blog, <https://www.idfblog.com/2017/07/19/operation-good-neighbor-inside-idfs-effort-provide-aid-syria/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

İsrail-Suriye sınırında İsrail askerleri Suriyeli bir yaralıyı ambulansa taşıyor (IDF blog)⁸⁶

Bu stratejiler matrisi göz önünde bulundurularak yapılacak bir analizin sonucunda İsrail'in bundan sonraki güvenlik odaklı dış politika eylemlerinin İsrail devletinin pragmatik kaygı, öncelik, hareket ve seçimleriyle belirlenip uygulamaya konulacağını ön görmek mümkündür. Bu çerçevede İsrail Suriye'de yerel, bölgesel ve küresel amaçlarına ulaşma yolunun önündeki engelleri ve fırsatları çok boyutlu ve detaylı bir şekilde analiz etmeyi sürdürecektir. İsrail tarihte İsrail devlet ve milletinin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda Siyonist değer ve ilkelerle ideolojik uyumsuzluk içinde bulunan grup ve toplumlarla bile işbirlikleri kurmaktan çekinmemiştir. Suriye krizi bağlamında da bu pragmatik duruşunu hayata geçirmeye devam edecektir. Bir başka deyişle herhangi bir önyargıya saplanmadan her türlü grupta geçici ittifaklar kurmaya devam ederek iç savaşın dinamikleri nedeniyle sürekli değişmekte olan dengeleri kontrol etmeye ve yönetmeye çalışacaktır. İsrail Suriye'nin yönetilebilir bölünmüşlüğü bağlamında ülkedeki farklı grupları bölmek ve yönetmek için bu gruplarla ya kısa süreli işbirlikleri kuracak ya da bu grupları kendi idare ettiği sistemin bir parçası hale getirecektir. Dış politika önceliklerine ulaşma yolunda yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası aktörlerle de işbirliği kurmaktan çekinmeyecek olan İsrail açısından birincil hedeflerden biri kendi askeri ve sivil yetkinliklerini dış politika ve güvenlik amaçlarına hizmet edecek şekilde azamiye çıkarmak olacaktır.

Suriye krizi bağlamında İsrail'in çıkarlarına hizmet edebilecek herhangi bir unsur (istihbarat, askeri yardım, ekonomik destek ya da diplomatik yandaşlık) İsrail'i bölgedeki herhangi bir aktörle kısa süreli işbirliğine gitmesi için özendirilebilir. Zira İsrail Suriye'de ve bölgede kurmuş olduğu ittifaklarını uzun

⁸⁶A.g.e.

dönemli ve mutlak ittifaklar olarak görmemektedir. Bu ittifakların önemli bir kısmı kısa dönemli ve hedef odaklı ittifaklardır. Hatta bu müttefiklik ilişkileri arasında İsrail belli bir dış politika ya da güvenlik amacına ulaştığında sona erebilecek tek kullanımlık olanları da bulunmaktadır. Bu anlamda İsrail'in Suriye'deki muhalif gruplarla kurmuş oldukları müttefiklik bağlarının bu gruplar İsrail'in Suriye'de ve bölgedeki operasyonel yetkinliklerine katkı sağlamadıkça sürdürülebilir olmayacağını değerlendirmek mümkündür. Bir başka deyişle İsrail'in belli başlı uluslararası ve bölgesel aktörlerle bölgede kurmuş olduğu ittifaklar ve oluşturmuş olduğu işbirlikleri ideolojik ve değerler temelli olmaktan ziyade operasyonel ve pragmatiktir.

Bununla birlikte İsrail güvenlik strateji ve taktiklerinin yalnızca pragmatik işbirliklerine dayanacağına dair bir ön görüşü büyük resmin indirgemeci bir yaklaşımla analizine yol açabilir. Nitekim İsrail, dış politika amaçları doğrultusunda farklı strateji ve taktikleri birbirleriyle alternatifli olarak kullanma elastikiyeti ile tanınmış güvenlik ve dış politika yapılanmalarına / araçlarına sahiptir. Bu itibarla İsrail'in Suriye krizinin farklı aşamalarında dış politika ve güvenlik öncelikleri doğrultusunda belli bir taktiksel/stratejik plan ve araçlara bağlı kalmaktansa yeri geldiğinde işbirliği, devşirme, yanına çekme, caydırıcılık, ön alıcı askeri saldırılar, örtülü operasyonlar ve sınırlı çatışma gibi araçları birbirleriyle alternatifli olarak uygulaması beklenebilir. Bu bağlamda Suriye krizi çerçevesinde İsrail'in sınırlı, düşük yoğunluklu ve hedef odaklı askeri operasyonları araçsallaştırmaya devam edeceği ön görülmektedir. Diğer araçların yanı sıra askeri seçeneklerin her zaman masada olacağı İsrail karar alıcıları tarafından da birçok kez dile getirilmiştir. Bir başka deyişle askeri olmayan yöntemlerle güvenlik hedeflerine ulaşılmadığı durumlarda İsrail'in herhangi bir grup (Hizbullah) ya da devlete (İran) karşı çeşitli yoğunluk, tip ve seviyelerde askeri güç kullanımından çekinmeyeceği anlaşılmaktadır.

İsrail taktiksel ve stratejik seçimlerini yaparak uygulamaya koyarken stratejik ortağı Amerika Birleşik Devletlerinin Suriye'deki ve bölgedeki güvenlik önceliklerini de göz ardı etmeyecektir. Dış politika ve güvenlik politikalarının hayata geçirilmesi sürecinde ABD ile eşgüdüm içinde ve ABD'nin hassasiyetlerini de göz önünde bulundurarak hareket edecektir. Bununla birlikte İsrail'in Suriye krizi bağlamında belli başlı konularda stratejik ortağı ABD'nin hassasiyetleriyle kendisinin pragmatik ihtiyaç ve öncelikleri arasında bir denge kurma ihtiyacıyla karşılaşabileceği de ön görülebilir. Bir başka deyişle İsrail Suriye'ye karşı ABD'nin politikalarını sorgulamadan kabul ederek izleyen indirgemeci bir dış politika yürütmeyecektir. Tam tersine, İsrail'in denge odaklı yaklaşımı ABD ile var olan stratejik ittifakını Rusya ve Çin ile geliştirmekte olduğu ilişkilerini eşgüdümleştirirken araçsalcı bir şekilde kullanarak İran'ı çevreleme / engelleme, radikal grupları kontrol etme ve Suriye sınır güvenliğini sağlamak için mevcut bölünmüşlüğü doğru yönetme üzerine kurulmuştur.

Bu güvenlik ilişkileri sarmalında İsrail açısından diğer bir hayati öncelik Suriye ve bölgedeki kitle imha silahlarının (özellikle de biyolojik ve kimyasal silahların) kontrolü olacaktır. Suriye krizine kadar İsrail Ortadoğu'nun kitle imha silahlarından tümüyle arındırılmasını bölgedeki tüm rakip ve muhalifleriyle imzalanacak kalıcı bir barış antlaşması ön şartına bağlamıştır. Bu bağlamda kitle imha silahlarından arındırılmış bir bölge yolunda hayata geçirilecek herhangi bir çabanın İsrail'in tanınmasını ve kendi güvenliğine karşı herhangi bir varoluşsal tehdit yöneltmeden komşularıyla barış içinde yaşamasını güvenceye alan bir barış antlaşmasını takip etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte bazı analistlere göre Suriye'deki iç savaş İsrail'in öncelik listesinde kayda değer değişikliklere yol açmıştır. Zira İsrail'in Suriye'deki kimyasal ve biyolojik silahların Esad rejiminin merkezi otoriteyi kaybetmesiyle kontrolsüz kullanımlarına yönelik artan kaygıları, kendisini sürdürülebilir ve kalıcı bir barış imzalamadan önce bölgeyi silahlardan arındırma yolunda bir politika değişikliğine gitmesine yol açabilecektir.⁸⁷

İsrail, Suriye krizindeki kabiliyet ve fırsatlarını belirleyen ya da kısıtlayan gerçekliklerdeki hızlı değişimlere yanıt vermek için mevcut dış politika ve güvenlik araçlarını daha da çeşitlendirmesi ve etkinleştirilmesi gerektiğinin farkındadır. Bir başka deyişle İsrail'in Suriye'de içinde bulunduğu harekât ortamı yakın gelecekte çok daha dengesiz, istikrarsız ve patlamaya hazır bir hal alabilir. İsrail karara alıcıların da bu değişime yanıt verebilmek için ellerindeki mevcut araçları etkinleştirirken bölgedeki yeni meydan okumaları yönetilebilir kılmak için yeni uygun araç ve mekanizmaları geliştirmeleri gerekmektedir. Bunlar askeri ve siyasi caydırıcılık yetkinliklerinin artırılması, tehdit oluşum süreçlerinde önleyici saldırılarla tehditlerin bertaraf edilmesi, ülke içi aktörlerin yandaş hale getirilmesi, bölge dışı aktörlerle (Rusya Federasyonu ve Çin gibi) İsrail'in güvenlik önceliklerine hizmet edecek çok boyutlu pazarlıkların yapılması ve gerekirse İran gibi daha güçlü düşmanların Suriye'de ve bölgede artan etkisini sınırlandırmak adına İsrail'in daha önceki dönemlerde dost olarak tanımlamadığı aktörlerle bile (örneğin Suudi Arabistan, ya da Körfez Ülkeleri) kısa vadeli, pragmatik işbirlikleri kurulması gibi taktikleri ve stratejileri de içerebilecektir.

8. Sonuç Yerine: İsrail ve Suriye'de Gelecek Senaryoları

Suriye krizi İsrail'e ezeli düşmanlarından biri olan Esad rejimini yıkmak için tarihi bir fırsat sunmuş olsa da Başbakan Benyamin Netanyahu başta olmak üzere İsrail üst düzey yönetimi krizin başından itibaren Esad rejiminin devrilmesi yönünde tam desteklerini belirten kesin açıklamalar yapmaktan kaçınmıştır. İsrail Genel Kurmay Eski Başkanı Dan Halutz İsrail hükümetinin Suriye konusundaki resmi

⁸⁷Patricia M. Levis, "A Middle East free from nuclear weapons: possible, probable or pipe-dream?", *International Affairs*, Cilt 89, No 2, 2013, s. 433-450.

duruşunu Suriye krizine “ülkede savaşmakta olan hiçbir grubun tarafında müdahil olmamak” şeklinde tanımlamıştır.⁸⁸ Halutz İsrail’in Suriye’de Esad’ın Baas rejimini İslamcı gruplara tercih edebileceğini de ifade etmiştir.⁸⁹ Zira, Esad rejimiyle İsrail arasındaki tarihi düşmanlıklara rağmen İsrail ile barış görüşmelerine başlayan, istikrarlı bir devletlerarası ateşkesi sürdüren ve bir şekilde İsrail açısından sürdürülebilir statükonun devamını sağlayan yine bu rejim olmuştur.⁹⁰

İsrail karar alıcıların bir kısmı Suriye’deki Esad rejiminin ülkede ve bölgede radikal İslamcı grupların yükselmesini engellemek için desteklenmesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı ise bölgede İsrail güvenlik çıkarlarının muhafaza edilmesi için Baas rejiminin yıkılmasına bel bağlamaktadırlar. Yine de İsrail açısından Esad rejimine destek vermek ister statükoyu sürdürmek ister El Kaide destekli grupların faaliyetlerini sınırlandırmak amacıyla yapılınsın iki önemli nedenden dolayı sorunludur. Öncelikle ahlaki sebeplerden ötürü İsrail, Suriye’deki Esad rejimiyle taraf olmak istememektedir. İsrail’in karar alma yapılanmasının bazı kesimleri, bölgenin tek demokratik devleti olarak bir diktatörlükle taraf olmayı etik olarak kabul edilemez ve çelişkili bulmaktadır. Zira Suriye’de Baasçı yapı gibi otoriter ve totaliter rejimlere ayak uydurarak bölgede demokratik bir değişimi tetiklemek olanaklı değildir. İsrail’in Esad’ı destekleme konusundaki istekliliğini azaltan bir başka ahlaki neden, İsrail halkı arasında Suriye rejimine duyulan tarihsel güvensizliktir. Bu güvensizlik nedeniyle İsrail devletinin Esad rejimine yapacağı herhangi bir yardım, stratejik sebeplerden ötürü bile olsa, İsrail halkının kitlesel desteğini almakta güçlük çekebilecektir.

İkinci olarak İsrail stratejik sebeplerden ötürü İsrail’deki dış politika karar alıcılarının bir kısmı Esad rejimini İsrail karşıtı düşman koalisyonunun (Hizbullah ve İran) temel kayası olarak görmektedir. Bu bağlamda Esad rejiminin varlığı İran’ın bölgedeki güvenlik çıkarlarına hizmet edeceği için İsrail’in ilk önceliği İran ve Esad rejimlerini zayıflatmak olmalıdır. Buna binaen İsrail güvenlik yapılanmasının bir kısmı açıkça Esad rejiminin sonuçları ne olursa olsun devrilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

İsrail’in ABD Eski Büyükelçisi'nin belirttiği gibi:

⁸⁸Ex-army chief Halutz: Israel prefers Assad over Islamists in Syria”, *Jerusalem Post*, 12 Kasım 2013, <http://www.jpost.com/Defense/Ex-army-chief-Halutz-Israel-prefers-Assad-over-Islamists-in-Syria-334644> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

⁸⁹A.g.e.

⁹⁰*İsrail Dışişleri Bakanlığı internet sayfası*, “Israel and Syria starts PeaceTalks”, İsrail Dışişleri Bakanlığı internet sayfası, 21 Mayıs 2008, <http://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2008/Pages/Syria%20and%20Israel%20start%20peace%20talks%2021-May-2008.aspx> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

“Suriye meselesiyle ilgili ilk mesaj hep Başkan Başer Esad'ın gitmesi olmuştur, biz hep İran'ın desteklediği kötü adamlar yerine, İran tarafından desteklenmeyen kötü adamları tercih etmekteydik [...] Yine de İsrail için en büyük tehlike Tahran'dan Şam'a ve Beyrut'a uzanan stratejik yaydır. Ve Esad rejimini o yaydaki temel taş olarak görmekteydik. Bu, Suriye'de düşmanlıklar başlamadan çok önce sahip olduğumuz bir fikirdir. Düşmanlığın patlak vermesiyle birlikte Esad'ın gitmesini istemeye devam etmekteyiz.”⁹¹

İsrail güvenlik yapılanması içinde Esad'ın gitmesi yönündeki bazı çevrelerin hevesli çağrılarına rağmen, Suriye krizinin mevcut aşamasında, İsrail'in güvenlik çıkarları için en iyi durum senaryosu, Suriye karışıklığında güç merkezlerinin “yönetilebilir bölünmüşlüğü” devamı olarak görünmektedir. İsrail bu merkezler arasındaki güç, çıkarlar ve güvenlik matrislerini çok iyi bir şekilde analiz edip bu merkezlerin kendi aralarındaki mücadelelere odaklanmalarını ve İsrail'e saldırmamalarını sağlamaya çalışmaktadır. Zira bu gruplar Suriye içinde süregiden güç mücadelesiyle meşgul oldukları sürece İsrail açısından varoluşsal bir tehdit oluşturmayacaklardır.

Bu anlamda İsrail radikal grupların bölünmüşlüğüne destekleyerek ve yöneterek İsrail karşıtı radikal bir blokun ortaya çıkmasını önlemektedir. Her ne kadar radikal gruplar arasındaki bölünmüşlük İsrail açısından kısa ve orta vadede faydalı gibi görünse de bu grupların kaotik bir şekilde merkezleşmesi ve kendi kendini idame/idare eden şiddet odaklı hücre yapılanmalı örgütler şeklinde varlıklarını sürdürmeleri krizin İsrail güvenlik çıkarları doğrultusunda yönetilebilirliğini zorlaştırabilecektir. Bu nedenle İsrail, Suriye'de kendi güvenlik çıkar ve öncelikleri bağlamında uygulanabilir alternatif bir idari yapılanma oluşuncaya kadar Esad rejiminin ülkedeki yönetilebilir bölünmüşlüğü denge unsurlarından biri olarak varlığını sürdürmesini tercih edecektir. Zira Ortadoğu'nun yeniden yapılanmakta olduğu bu süreç içinde özellikle kısa vadede İsrail'in temel önceliklerinden biri Suriye'de kendisi açısından yönetilebilir bir bölünmüşlüğü kalıcı kılmaya çalışmak olacaktır.

⁹¹“Israel wanted Assad gone since start of Syria civil war”, *Jerusalem Post*, 17 Eylül 2013, <http://www.jpost.com/Syria-Crisis/Oren-Jerusalem-has-wanted-Assad-ousted-since-the-outbreak-of-the-Syrian-civil-war-326328> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

KAYNAKÇA

"After uproar, UN withdraws Iran invite to Syria talks", *The Times of Israel*, 20 Ocak 2014, <http://www.timesofisrael.com/iran-invite-throws-syria-talks-into-disarray/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Al Qaeda-linked group claims Beirut bombings", *Reuters*, 19 Şubat 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/02/19/us-lebanon-blast-idUSBREA110BQ20140219> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Amnon Aran, "Containment and Territorial Transnational Actors. Israel, Hezbollah, and Hamas", *International Affairs*, Cilt 4, No 88, 2012, s. 235-255.

Anthony H. Cordesman, *Israel and Syria: The Military Balance and Prospects of War*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2008.

"Are Israel and Saudi Arabia on the same page?", *Vocal Europe*, 1 Aralık 2017, <http://www.vocaleurope.eu/are-israel-and-saudi-arabia-on-the-same-page/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

Aymen Jawad al Tamimi, "The Islamic State of Iraq and al Sham", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 17, No 3, 2013, s.19-44.

"Beijing's Brand Ambassador: A Conversation With Cui Tiankai", *Foreign Affairs*, Haziran-Temmuz 2013, Cilt 92, No 4, s.10-17.

Book Review, "Prime Minister Ehud Barak of Israel, President Bill Clinton and Foreign Minister Farouk al-Sharaa of Syria, 2000", *New York Times*, <https://static01.nyt.com/images/2009/02/01/books/unger-600.jpg>, (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

Brian Murphy, "Israel, Gulf in 'strange alliance' against Iran", *Times of Israel*, 20 Kasım 2013, <http://www.timesofisrael.com/israel-gulf-in-strange-alliance-against-iran/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Charles Lister, "The Free Syrian Army: A decentralized insurgent band", *The Brookings Institute*, No 26, Kasım 2016.

Charles Lister ve William McCants, "The Syrian Civil War: Political and Military State of Play", *The Brookings Institute*, 18 Şubat 2014, <http://www.brookings.edu/research/articles/2014/02/18-syrian-civil-war-lister-mccants> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"(China -Israel) Chinese President Xi Jinping meeting with Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu, along with their delegates", *World Politics Review*, 9 Mayıs 2013, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/19067/israel-deepens-asia-ties-in-gradual-realignment-of-foreign-policy> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"China Presents a Four-Point Proposal for Resolving the Civil War in Syria", *New York Times*, 1 Kasım 2012, http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/middleeast/syria.html?_r=0 (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"China seeks closer military ties with Syria", *Al Arabiya*, <https://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2016/08/16/China-seeks-closer-military-ties-with-Syria.html>, (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

"CIA Said to Aid in Steering Arms to Syrian Opposition", *New York Times*, 21 Haziran 2012, <http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/cia-said-to-aid-in-steering-arms-to-syrian-rebels.html?pagewanted=all> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Christina Lin, "Can China and Israel reconcile their interests in Syria?", ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security, No 482, Mayıs 2017, s.4. <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securitiestudies/resources/docs/ISPSWCan%20China%20and%20Israel%20Reconcile%20their%20Interests%20in%20Syria.pdf> (Erişim Tarihi 12 Eylül 2017)

"Debka Special Map Israel Lebanon War July 2006", *Jewish Daily Report*, <https://jewishdailyreport.wordpress.com/2010/07/23/israel-prepares-for-war-with-lebanonhizbollah-terrorists/> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

Dmitri Trenin, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", *Carnegie Moscow Center*, <http://carnegieendowment.org/files/Brief-Trenin-RussiaSyria1.pdf> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Dov Waxman, "Between Victory and Defeat: Israel after the war with Hizballah", *The Washington Quarterly*, Cilt 30, No 1, Kış 2006-2007, s. 27-43.

Etienne Oliveau, "China's Xi tells Israel that peaceful Middle East good for all", *Reuters*, 21 Mart 2017, <https://www.reuters.com/article/us-china-israel/chinas-xi-tells-israel-that-peaceful-middle-east-good-for-all-idUSKBN16S10E> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

"Ex-army chief Halutz: Israel prefers Assad over Islamists in Syria", *Jerusalem Post*, 12 Kasım 2013, <http://www.jpost.com/Defense/Ex-army-chief-Halutz-Israel-prefers-Assad-over-Islamists-in-Syria-334644> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Gideon Rachman, "Israel's public paranoia masks private complacency", *Financial Times*, 16 Aralık 2013, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d4208ae0-641f-11e3-98e2-00144feabdc0.html#axzz2sVlvzn8E>(Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Gil Feiler, "The Military Industries of the Arab World in the 1990s", Efraim Inbar ve Ben Zion Zilberfarb (der.), *The Politics and Economics of Defense Industries*, Londra, Routledge, 1998, s. 165-200.

Hana Levi Julian, "Minister Kara Invites Saudi Mufti to Visit Israel", *Jewish Press*, 15 Kasım 2017, <http://www.jewishpress.com/news/middle-east/saudi-arabia/minister-kara-invites-saudi-mufti-to-visit-israel/2017/11/15/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Helena Cobban, "The 33-Day War: Hizbullah's victory, Israel's choice", *Boston Review*, Kasım-Aralık 2006, <http://bostonreview.net/BR31.6/contents.php> (Erişim Tarihi 20 Mayıs 2014).

Herb Keinon, "Israel wanted Assad gone since start of Syria civil war", *Jerusalem Post*, 17 Eylül 2013, <http://www.jpost.com/Syria-Crisis/Oren-Jerusalem-has-wanted-Assad-ousted-since-the-outbreak-of-the-Syrian-civil-war-326328> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"How Israel navigated through the hurricane of the Syrian Civil War", *The Tower*, No 36, Mart 2016
<http://www.thetower.org/article/how-israel-navigated-through-the-hurricane-of-the-syrian-civil-war/>
(Erişim Tarihi 10 Aralık 2017).

"IDF strikes cell in Syria that shot Thursday's rockets into Israel", *Times of Israel*, 21 Ağustos 2015,
<https://www.timesofisrael.com/at-least-one-killed-in-israeli-strikes-on-syrian-targets/> (Erişim Tarihi 10 Aralık 2017).

Israel Defense Forces, "Operation Good Neighbor: Inside the IDF's effort to provide aid to Syria", IDF blog, <https://www.idfblog.com/2017/07/19/operation-good-neighbor-inside-idfs-effort-provide-aid-syria/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

"Interview with Shimon Peres", *Today*, 12 Haziran 2012,
<http://www.today.com/video/today/47779719#47779719> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Invite throws Syria talks into disarray", *Times of Israel*, 20 Ocak 2014,
<http://www.timesofisrael.com/iran-invite-throws-syria-talks-into-disarray/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Iran: Muslim resistance to US, Saudi Arabia and Israel ready to fight worldwide", *Newsweek*, 27 Kasım 2017, <http://www.newsweek.com/us-iran-war-saudi-arabia-israel-hezbollah-terror-muslim-islam-syria-iraq-723359> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

"Iran's Zarif says priority in Syria is cessation of fighting, humanitarian crisis", *Jerusalem Post*, 24 Ocak 2014, <http://www.jpost.com/Middle-East/WATCH-LIVE-Irans-Zarif-discusses-The-End-Game-for-the-Middle-East-339110> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Israel and Syria starts Peace Talks", İsrail Dışişleri Bakanlığı internet sayfası, 21 Mayıs 2008,
<http://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2008/Pages/Syria%20and%20Israel%20start%20peace%20talks%2021-May-2008.aspx> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Israel caused Syria war to harm entire ME: Iran MP", *Press TV*, 31 Ocak 2014,
<http://www.presstv.ir/detail/2014/01/31/348586/israel-instigator-of-crisis-in-syria/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Israel destroys Syrian chemical weapons facility", *Global Security Newswire*, 09 Ağustos 2017,
<http://globalsecuritynewswire.com/2017/09/08/israel-destroys-syrian-chemical-weapons-facility/>
(Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).

Israel Defense Forces, "Hezbollah Weapons-Facilities-Map", <https://www.idfblog.com/hezbollah-weapons-facilities-map/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

"Israel strikes Russian weapons shipment in Syria", *The Guardian*, 1 Kasım 2013,
<http://www.theguardian.com/world/2013/nov/01/israel-strikes-russian-weapons-syria> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).

"Israel wanted Assad gone since start of Syria civil war", *Jerusalem Post*, 17 Eylül 2013,
<http://www.jpost.com/Syria-Crisis/Oren-Jerusalem-has-wanted-Assad-ousted-since-the-outbreak-of-the-Syrian-civil-war-326328> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Israel willing to share Iran intelligence with Saudis", *Al Jazeera*, 16 Kasım 2017,
<http://www.aljazeera.com/news/2017/11/israel-share-iran-intelligence-saudi-171116184214609.html> (Erişim tarihi 17 Kasım 2017)

Itamar Rabinovich, *Israel's View of the Syrian Crisis*, Saban Center Analysis Paper Series, The Saban Center at Brookings, No 28, Kasım 2012.

Jan Busse, Itamar Gazala, Rem Korteweg, Roby Nathanson ve Werner Puschra (der.), "Russia in the Middle East: EU & Israeli perspectives", Israeli-European Policy Network (IEPN), Herzliya, 26-27 Eylül 2016, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/israel/13116.pdf> (Erişim Tarihi 12 Eylül 2017)

John R. Bradley, "Saudi Arabia has United with Israel against Iran – and a desert storm is brewing", *Spectator*, 11 Kasım 2017, <https://www.spectator.co.uk/2017/11/saudi-arabia-has-united-with-israel-against-iran-and-a-desert-storm-is-brewing/> (Erişim Tarihi 14 Aralık 2017).

Kevin Connolly, "The victims of Syria's war finding care in Israel", *BBC*, 25 Kasım 2013,
<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24998618> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Lazar Berman, "Is a free Kurdistan, and a new Israeli ally, upon us?", *The Times of Israel*, 10 Ağustos 2013, <http://www.timesofisrael.com/is-a-free-kurdistan-and-a-new-israeli-ally-upon-us/#ixzz2z2a3DONz> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

"Map of attacks by Hezbollah and Israel from 12 July to 14 August", *BBC News*,
<http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/456900/456976/html/nn2page1.stm> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017)

Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", *Middle East Security Report*, Washington, Institute for the Study of War, No 19, Nisan 2014.

Michael Wilner, "Analysis: Israel and Iran's game of cat and mouse in Syria", *Jerusalem Post*, 11 Mart 2013, <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Analysis-Israels-impunity-in-Syria-330462> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Mohammed Hussein, "Israel definitely backs the Kurds: Interview with Jacques Neriah", *The Kurdistan Tribune*, 29 Kasım 2013, <http://kurdistantribune.com/2013/israel-definitely-backs-kurds-jacques-neriah/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Mordechai Chaziza, "Syria's Civil War: Stage for Greater Chinese Involvement in the Middle East?", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 20, No. 2 (Yaz 2016), s.2

NickAnderson, "Today's Picture Puzzle: Arm the Right Syrian Rebel Group", *TruthDig*,
<https://www.truthdig.com/cartoons/syrian-rebels/> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).

"No one wants to take charge in G-Zero world", *New Statesman*, 7-13 Haziran 2013.

Ofra Bengio, "Israel should reach out to separatist Syrian Kurds", *Al Monitor*, 14 Ocak 2014,
<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/01/israel-syria-kurdish-region-separatists.html> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

- Patricia M. Levis, "A Middle East free from nuclear weapons: possible, probable or pipe-dream?", *International Affairs*, Cilt 89, No 2, 2013, s. 433-450.
- "Peres on Syria: Future without Assad is 'better", *Today*, 12 Haziran 2012, <http://www.today.com/video/today/47779719#47779719> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).
- "Putin tells Netanyahu S-300 missiles not a threat to Israel", *Y-Net News*, <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4647143,00.html> (Erişim Tarihi 16 Aralık 2017).
- Ray Takeyh, "Iran, Israel and the Politics of Terrorism", *Survival*, Cilt 48, No 4, s.83-96.
- Rodi Hevian, "The Resurrection of Syrian Kurdish Politics", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 17, No 3, 2013, s.45-56.
- RoyAllison, "Russia and Syria: explaining alignment with a regime in crisis", *International Affairs*, Cilt 89, No 4, Temmuz 2013, s. 795–823.
- "Russia's stance on the Syrian Crisis", *The Voice of Russia*, 28 Aralık 2014, <http://www.globalresearch.ca/russias-stance-on-the-syrian-crisis/5362884> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).
- Sam Chester, "As Chinese-Israeli Relations Enjoy a Second Honeymoon, America Frets", *Tablet*, 28 Haziran 2013, <http://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/136348/china-israel-united-states> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).
- Seymour M. Hersh, "Annals of National Security: Plan B", *The New Yorker*, 28 Haziran 2008, http://www.newyorker.com/archive/2004/06/28/040628fa_fact?currentPage=2 (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).
- ShaulShay, "The Threat of the "Salafi Crescent", *BESA Center Perspectives Paper*, No 235, Ocak 2014.
- Steven Heydemann, "Syria and Future of Authoritarianism", Larry Diamond ve Marc F. Plattner (der.), *Democratization and Authoritarianism in the Arab World*, Baltimore, Johns Hopkins UniversityPress, 2014.
- "Suriye'de kontrol alanları", *BBC*, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41464122> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).
- "Suriye'nin Savaş içinde savaşları", http://www.govexec.com/media/gbc/docs/pdfs_edit/graphic1.jpg (Erişim Tarihi 15 Aralık 2017).
- "Syria crisis: Russia blocks UN statement on Aleppo attacks", *BBC News Middle East*, 9 Ocak 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25663616> (Erişim Tarihi 15 Ocak 2015).
- "Syria crisis: Russia blocks UN statement on Aleppo attacks", *BBC News Middle East*, 9 Ocak 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25663616> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).
- Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and its Implications", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 24, No 1, 2013, s.1-11.

"Time for Detente with Iran", *The Nation*, 02 Ekim 2013.

"US wants Iran out of Syria talks to serve KSA, Israel: MP", *Press TV*, 27 Aralık 2013, <http://www.presstv.ir/detail/2013/12/27/342182/syria-talks-without-iran-serve-ksa-israel/> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).

Wu Sike, "China's Efforts to Help Solve the Crisis in Syria Can Withstand Test of Time", *China Today*, Ağustos 2012, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/se/txt/2012-08/17/content_476935.htm (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2014).